Kerkenvisie Loon op Zand

Gemeente Loon op Zand

5 maart 2024 - Public

Contactpersoon

INEKE DE JONGH
Senior erfgoedadviseur

M 06-52488106
E ineke.dejongh@arcadis.com

Arcadis Nederland B.V.
Postbus 56825
1040 AV Amsterdam
Nederland

Inhoudsopgave

1 Inleiding 6

1.1 Aanleiding 6

1.2 Doel en ambitie 6

1.3 Onderzoeksmethode en proces 6

1.3.1 Uitgangspunten 7

1.3.2 Proces & werkzaamheden 7

1.3.2.1 Stakeholderanalyse 7

1.3.2.2 Gesprekken 7

1.3.2.3 Inventarisatie van de kerken en gebouwenpaspoorten 8

1.3.2.4 Bewonersenquête 8

1.3.2.5 Advisering & bemiddeling 8

2 Definities en betekenis religieus erfgoed 9

2.1 Definities religieus erfgoed 9

2.1.1 Definitie cultureel erfgoed (Erfgoedwet 2016): 9

2.1.2 Definitie religieus onroerend goed (ICOMOS 2005): 9

2.1.3 Definitie heilige plaats (UNESCO 2010): 9

2.2 Betekenis religieuze gebouwen 10

2.2.1 Religieuze betekenis 10

2.2.2 Maatschappelijke betekenis 10

2.2.3 Cultuurhistorische betekenis 10

3 Beleidsanalyse 11

4 Kerkgebouwen in Loon op Zand 14

5 Historische ontwikkeling 15

5.1 Algemeen 15

5.2 Loon op Zand 15

5.3 Kaatsheuvel 16

5.4 De Moer 16

6 Inventarisatie religieus erfgoed 17

7 Opbrengst gesprekken 21

7.1 Hersteld Hervormde gemeente 25

7.1.1 Huidige situatie 25

7.1.2 Gesprekken 25
7.1.3 Toekomstperspectief 25
7.2 Parochie Heilige Willibrord 25
7.2.1 Huidige situatie 25
7.2.2 Gesprekken 25
7.2.3 Toekomstperspectief 25
7.3 Heemkundekringen 26
7.3.1 Gesprekken 26
7.3.1.1 Loon op ’t Sandt 26
7.3.1.2 De Ketsheuvel 26
7.3.1.3 De Moer (Stichting Vrienden van De Moer) 26
7.4 Opbrengst inwonersenquête 26

8 Scenario’s voor duurzame ontwikkeling 28
8.1 Behoud religieus gebruik (kerk blijft geopend) 28
8.2 Afzien van religieus gebruik (kerk sluit) 28

9 Processtappen bij de verschillende scenario’s 29
9.1 Stappenplan behoud huidige religieuze functie 29
9.2 Stappenplan herwaardering (valorisatie) 29
9.3 Stappenplan medegebruik 29
9.4 Stappenplan nevenbestemming met behoud religieuze functie 30
9.5 Stappenplan herbestemming kerkgebouwen 30
9.6 Stappenplan verkoop kerkgebouwen zonder herbestemming 31
9.7 Leegstand en sloop kerkgebouwen 31
9.8 Het kerkgebouw is ongeschikt voor nieuwe ontwikkelingen 32
9.9 Faillissement van eigenaar 32

10 Rolverdeling 33
10.1 De rol van de gemeente Loon op Zand 33
10.2 De rol van de provincie Noord-Brabant 33
10.3 Rol van de Rijksoverheid 33
10.4 De rol van de parochie en het bisdom 34
10.5 De rol van de sector 34

11 Conclusies en aanbevelingen 35
11.1 Een eensgezinde gemeente 35

11.2 Aandachtspunten 35
11.3 Gemeentelijke kerkenvisie 36

12 Bibliografie 38

Bijlage A: Gebouwenpaspoorten 39

Hersteld Hervormde Kerk 39
R.K. Kerk Sint Jans' Onthoofding 42
R.K.-kerk Heilige Joachim 45
R.K.-kerk HH. Martelaren van Gorcum 48
R.K.-kerk Johannes den Doper (Sint Jan) 50

Bijlage B: Resultaten bewonersenquête 53

Colofon 60

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Sinds de jaren zestig neemt het aantal Nederlanders dat zich officieel religieus noemt gestaagd af. In 2017 gaf 51% van de Nederlanders ouder dan 15 aan niet religieus te zijn. De ontwikkeling van ontkerkelijking zet door: in 2021 gaf maar liefst 58% van de Nederlandse bevolking van 15 jaar of ouder aan niet gelovig te zijn (CBS, 2022). Tegelijkertijd kent Nederland, met ruim 7000 gebedshuizen, een hoge kerkdichtheid. Deze ontwikkelingen gaan niet aan Noord-Brabant en de gemeente Loon op Zand voorbij. In Noord-Brabant zijn in totaal nog 490 kerken in religieus gebruik (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2021)

Religieuze betrokkenheid neemt de laatste decennia dus snel af, ook binnen de gemeente Loon op Zand. Van de zes kerkgebouwen zijn er nog vijf in religieus gebruik Deze religieuze gebouwen vertegenwoordigen een cultuurhistorische rijkdom en vormen een belangrijk onderdeel van de identiteit van een dorp of stad en haar bewoners. De gebouwen hebben primair een religieuze betekenis, naast een algemene maatschappelijke en culturele betekenis. Naast de waardering vanuit cultuurhistorisch of maatschappelijk oogpunt zijn er de laatste jaren wel degelijk zorgen om de toekomst voor het kerkgebouwen binnen de gemeente. De teruglopende bezoekersaantallen hebben tegenvallende inkomsten ten gevolg. De tegenvallende inkomsten kunnen achterstallig onderhoud en zelfs leegstand in de hand werken. Dit gaat ten koste van de kwaliteit van deze bijzondere gebouwen. Het opstellen van een kerkenvisie is een eerste stap om de stand van zaken, eventuele problemen en toekomstplannen in kaart te brengen.

Hoewel leegstand op het moment nog geen thema is, speelt achterstallig onderhoud bij de kerken binnen de Gemeente Loon op Zand wel degelijk een belangrijke rol. Hier ligt een belangrijke opgave om deze gebouwen op een duurzame en coöperatieve manier te behouden. Het is van belang om een integrale visie op de kerkgebouwen op te stellen voordat zich onoverkomelijke verschillen in inzicht of problemen voordoen. De gemeente vindt een duurzame omgang met het erfgoed belangrijk en trekt daarin op met de heemkundekringen en geloofsgemeenschappen en raadpleegt hierover ook haar inwoners. Bij het voeren van de gesprekken met de kerkbesturen en heemkundekringen, raadpleging van inwoners, het opstellen van de gebouwenpaspoorten en de kerkenvisie wordt de gemeente bijgestaan door Arcadis NL.

1.2 Doel en ambitie

Het doel van de voorliggende kerkenvisie is om tot een integrale visie op de kerkgebouwen van de gemeente Loon op Zand te komen. De kerkenvisie van de gemeente Loon op Zand richt zich uitsluitend op de kerken binnen de gemeentegrenzen, en niet op het overige religieus erfgoed. Voor de volledigheid is het aanwezige religieus erfgoed wel geïnventariseerd. Bij de totstandkoming van de kerkenvisie is nauw samengewerkt met verschillende stakeholders.

De volgende doelen zijn gesteld:

- Het voorkomen van de leegstand van de kerkgebouwen binnen de gemeente Loon op Zand;
- Het verschaffen van inzicht in het huidig gebruik van de kerkgebouwen binnen de gemeente Loon op Zand op de middellange termijn, en de stand van zaken bij de verschillende kerkenbesturen;
- Een duidelijke uitwerking van de procesaanpak waarin verschillende stappen, uitdagingen en mogelijkheden zijn uitgewerkt;
- Inzicht in de mogelijkheden voor bestuurlijke ondersteuning bij nevenbestemming en/of herbestemming;
- Uitwerken van een richtinggevend visiedocument.

Het is de ambitie om in samenwerking met de stakeholders tot een toekomstgerichte en duurzame omgang met de religieuze gebouwen te komen. Het is van nadrukkelijk belang dat alle betrokken partijen zich gehoord voelen. De nadruk bij de toekomstgerichte aanpak ligt bij het behoud en de versterking van erfgoedwaarden, ruimtelijke kwaliteit en de leefomgeving.

1.3 Onderzoeksmethode en proces

Voor het opstellen van kerkenvisies bestaat geen vastgestelde methode. De juiste methode is per situatie verschillend, en flexibiliteit is daarom geboden. Bij het opstellen van deze kerkenvisie staat de persoonlijke dialoog centraal – een luisterend oor, het openstaan voor verschillende belangen en ander perspectief. De open dialoog vindt ook na het

vaststellen van de kerkenvisie plaats tussen gemeente, kerkbesturen, geloofsgemeenschappen, gebruikers en omwonenden. Arcadis heeft de kerkenvisie uitgevoerd en daarbij de volgende stappen ondernomen.

1.3.1 Uitgangspunten

Bij het maken van deze visie lag de focus op het ophalen van de belangen, wensen, ambities en toekomstperspectieven van de gemeente, de kerkbesturen en de heemkundekringen. Ook is door middel van een enquête informatie bij inwoners opgehaald over wat zij belangrijk vinden voor de toekomst van kerkgebouwen. De vragenlijst is zowel fysiek als digitaal uitgevoerd. De resultaten hebben een belangrijk licht geworpen op wat de respondenten belangrijk vinden in het kader van het religieus erfgoed. Daarmee vormt de enquête een belangrijk aanknopingspunt voor de uitwerking van de kerkenvisie.

Er is bij de persoonlijke gesprekken gezocht naar de doelstellingen van de verschillende stakeholders. Want wat verwachten de kerkeigenaren, en wat verwachten de gemeente en de heemkundekringen? De persoonlijke gesprekken leverden informatie op over het huidige gebruik, de vitaliteit van de geloofsgemeenschap en over de toekomstige ontwikkelkansen en -wensen van de twee geloofsgemeenschappen. De gesprekken met deze stakeholders hebben de basis gevormd voor deze kerkenvisie. Tenslotte is er een inventarisatie van de kerkgebouwen gemaakt en uitgewerkt in een gebouwenpaspoort. Zo wordt er inzicht verschaft in de aanwezig religieuze gebouwen en de bijhorende geschiedenis.

1.3.2 Proces & werkzaamheden

Om tot een gedegen en gedragen kerkenvisie te komen, is een aantal processtappen gevolgd. Deze stappen worden hieronder beschreven:

1.3.2.1 Stakeholderanalyse

Voor deze kerkenvisie is geanalyseerd welke organisaties een rol dienen te spelen bij het opstellen van de kerkenvisie. De stakeholderanalyse vormde vervolgens een richtlijn voor de te voeren dialogen. De kerkenbesturen (en uiteindelijk het Bisdom) zijn eigenaar en gebruiker van de kerken en daarmee de grootste stakeholders bij het opstellen van deze kerkenvisie. Daarnaast gaan we niet voorbij aan de rol van de heemkundekring De Ketsheuvel & heemkundekring Loon op ’t Sandt. Met dank aan heemkundekring De Ketsheuvel is er ook gesproken met een vertegenwoordiger van Stichting Erfgoed Kaatsheuvel (STERK). De Moer beschikt niet over een eigen heemkundevereniging. Er is daarom gesproken met een vertegenwoordiger van de bewoners van de Moer die actief is bij Stichting Vrienden van De Moer.

1.3.2.2 Gesprekken

Er is gestart met een plenaire bijeenkomst waarbij de ambtenaren van de verschillende betrokken beleidsvelden bijeenkomen (ruimtelijke ordening, communicatie en monumentenzorg) om met elkaar de doelen en ambities voor deze visie op ambtelijk en bestuurlijk niveau bepalen.

Daarnaast zijn in december 2022 door Arcadis gesprekken met de kerkbesturen van de Parochie H. Willibrord en de Hersteld Hervormde Gemeente gevoerd. Uit deze gesprekken bleek dat de laatstgenoemde kerk nog zeer vitaal is, met een bruisend verenigings- en jongerenleven. Er was daarom vanuit de Hersteld Hervormde Gemeente geen behoefte om mee te werken aan de kerkenvisie. Gezien de stand van zaken en vitaliteit van de geloofsgemeenschap bij de RK. Parochie H. Willibrord was daar wel de behoefte mee te werken aan deze visie. In april 2023 is een tweede gesprek met het bestuur van de parochie H. Willibrord geweest over de aankomende ontwikkelingen rond hun religieus vastgoed. Gedurende het proces om tot deze visie te komen heeft daarnaast regelmatig contact plaatsgevonden via mail of telefoon over zaken omtrent de kerkgebouwen.

Tenslotte zijn er dialogen gevoerd met de twee heemkundekringen binnen de gemeente Loon op Zand; Loon op ’t Sandt en De Ketsheuvel. Een vertegenwoordiger van De Ketsheuvel is daarnaast ook actief binnen Stichting Erfgoed Kaatsheuvel (STERK). Er is daarnaast gesproken met een vertegenwoordiger van de gemeenschap in De Moer. De uitkomsten van de verschillende gesprekken worden beschreven in hoofdstuk 6.

1.3.2.3 Inventarisatie van de kerken en gebouwenpaspoorten

Voor alle kerken is een gebouwenpaspoort gemaakt. Dit gebouwenpaspoort bevat algemene informatie over het gebouw en de redengevende beschrijving van de monumentale complexen. Op Figuur 1 vindt u een overzichtskaart van de verschillende kerken. De gebouwenpaspoorten van de verschillende kerken zijn opgenomen in de bijlage van deze visie.

1.3.2.4 Bewonersenquête

In samenwerking met de gemeente Loon op Zand is een enquête (zowel digitaal als op papier) uitgezet om de mening van inwoners over de toekomst van de kerkgebouwen in de gemeente Loon op Zand te peilen.

Via een link naar een online vragenlijst konden inwoners aangeven of en waarom kerken voor hen belangrijk zijn, wat begrijpelijke redenen voor eventuele sluiting zijn en wat dan belangrijk is, en welke functies wenselijk zijn bij herbestemming van een kerkgebouw. Dezelfde enquête is ook op papier aangeboden op zowel het gemeentehuis als in de verschillende gebedshuizen van de parochie H. Willibrord. Op deze manier hebben we ook de meningen van kerkvrijwilligers, ouderen en andere belanghebbenden opgehaald. De enquêteresultaten kunnen ook na het vaststellen van de kerkenvisie helpen bij te maken keuzes, communicatie en participatie, zowel door gemeente als kerkbestuur.

De bewonersenquête is van tevoren met de Parochiebestuur van H. Willibrord afgestemd. De gemeente heeft de enquête aangekondigd via lokale media, gemeentelijke website en sociale media. Er zijn bij de enquête geen vragen gesteld die betrekking hebben op specifieke geloofsgemeenschappen en/of kerkgebouwen.

1.3.2.5 Advisering & bemiddeling

Gedurende het opstellen van de gehele kerkenvisie heeft Arcadis de gemeente van Loon op Zand geadviseerd in het proces om tot de visie te komen en bij individuele acties zoals het opstellen van Raadinformatiebrieven (RIB). Daarnaast heeft Arcadis op één of meerdere gelegenheid bij gesprekken met stakeholders het woord gevoerd namens de gemeente Loon op Zand.

2 Definities en betekenis religieus erfgoed

In de twee onderstaande paragrafen wordt de betekenis van religieus erfgoed volgens de Rijksoverheid, Icomos en Unesco uiteengezet. Daarnaast wordt er ook stilgestaan bij de betekenis die religieuze kunnen vertegenwoordigen. Hier wordt stilgestaan bij de religieuze, maatschappelijke en de cultuurhistorische betekenis. De definities en betekenissen uit dit hoofdstuk zijn niet limitatief. Dit hoofdstuk maakt duidelijk dat de betekenissen van religieus erfgoed per instantie, organisatie of groep verschillend kan zijn. Om deze reden wordt er niet één definitie in deze kerkenvisie gehanteerd.

2.1 Definities religieus erfgoed

2.1.1 Definitie cultureel erfgoed (Erfgoedwet 2016):

In de Erfgoedwet van 2016 wordt religieus erfgoed niet als zodanig genoemd. Centraal staat *cultureel* erfgoed. “Cultureel erfgoed omvat uit het verleden geërfde materiele en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen, onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden”. In de Erfgoedwet van 2016 worden kerkelijke monumenten daarentegen wél genoemd. Kerkelijke monumenten zijn monumenten in beheer en eigendom is van een kerkgenootschap, en dat uitsluitend of voor een overwegend deel wordt gebruikt voor het gezamenlijke belijden van godsdienst of levensovertuiging (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap , 2016).

2.1.2 Definitie religieus onroerend goed (ICOMOS 2005):

Elke vorm van onroerend goed met religieuze of spirituele associaties: kerken, kloosters, altaren, heiligdommen, moskeeën, synagogen, tempels, heilige landschappen, heilige bosjes en andere landschapseigenschappen, enzovoorts (15th ICOMOS General Assembly and International Symposium, 2005).

2.1.3 Definitie heilige plaats (UNESCO 2010):

Een gebied of plek met een speciale spirituele betekenis voor mensen en gemeenschappen. (Verschuuren, 2010). Binnen de westerse samenleving worden er verschillende betekenissen toegekend aan religieuze gebouwen. In de onderstaande paragrafen wordt deze betekenis uiteengezet.

2.2 Betekenis religieuze gebouwen

2.2.1 Religieuze betekenis

Een religieus gebouw is een plek waar de geloofsgemeenschap bijeenkomt voor de geloofsbelijdenis door het uitvoeren van rituelen. Voor katholieken is de kerk het huis van God, een gewijd gebouw- waar God zich via de Eucharistie present stelt aan de gelovigen. De religieuze betekenis van het gebouw wordt mede beleefd door de fysieke verschijning van het interieur en het exterieur waarin de geloofsbelijdenis voor iedere geloofsgemeenschap op hun eigen manier wordt geuit.

2.2.2 Maatschappelijke betekenis

Religieuze gebouwen hebben maatschappelijke betekenis als plekken die de plaatselijke bevolking met elkaar verbinden. Religieuze gebouwen zijn de plaatsen waarbinnen de geloofsgemeenschap verwantschap is ontstaan. Meerdere generaties hebben op die plek het geloof beleden, zijn gedoopt, gehuwd en hier begraven. Religieuze gebouwen worden daarnaast door het bredere publiek gezien als centraal punt in de wijk en publieke ruimten en hebben op die manier betekenis voor de gemeenschap.

2.2.3 Cultuurhistorische betekenis

Religieuze gebouwen hebben cultuurhistorische betekenis vanwege de bouw- en gebruiksgeschiedenis van het pand en de bijbehorende objecten. Kerkengebouwen hebben daarnaast een grote invloed op de *skyline* en het aangezicht van dorpen en steden. De verhalen en ervaringen van de mensen die gebruik hebben gemaakt van het religieus gebouw, het immateriële erfgoed, is een belangrijk onderdeel van de cultuurhistorische betekenis. De cultuurhistorische betekenis bevat ook het typologische, kenmerkende exterieur en interieur van het gebouw. Die hoeft niet altijd monumentaal te zijn. De cultuurhistorische betekenis gaat verder dan alleen het gebouw, en omvat ook het terrein met elementen rond het gebouw en de stedenbouwkundige context.

3 Beleidsanalyse

In dit hoofdstuk wordt een analyse uitgevoerd van de vigerende beleidsstukken op nationaal, provinciaal en gemeentelijk niveau op het gebied van erfgoed & cultuurhistorie. De vigerende erfgoedverordening van de gemeente Loon op Zand stamt uit 2015. De gemeente werkt aan een nieuw erfgoedbeleid waarin ook de kerkenvisie wordt geborgd. Daarnaast gaat de kerkenvisie deel uitmaken van de aankomende omgevingsvisie van de gemeente Loon op Zand.

Om het proces van de kerkenvisie te bespoedigen en te versoepelen is het van belang om alle overige, relevante beleidsstukken te inventariseren en te analyseren. Daarnaast geeft de beleidsanalyse een beeld van de aanwezige erfgoedwaarden en hoe deze worden beschermd. Na de beleidsanalyse wordt er stilgestaan bij de verschillende plannen voor het aanwezige gebieden. Zo werkt het kerkbestuur van de R.K.-parochie H. Willibrord momenteel aan een gebouwenplan voor haar kerken.

Tabel 1 Analyse geldende wetgeving en beleid

Wetgeving en beleid	Inhoud
Nationaal	
Nationale Omgevingsvisie (NOVI) en de Omgevingswet (2024)	De NOVI biedt een langetermijnperspectief voor de ontwikkeling van de Nederlandse leefomgeving tot 2050. Via de NOVI wordt richting gegeven aan alle ruimtelijke ontwikkelingen, zoals bouwen van huizen, energietransitie en klimaatadaptatie. Alle beleid dat gevolgen heeft voor de leefomgeving dient te worden geregeld in het omgevingsplan. Als de NOVI in werking treedt, zal ook Erfgoed onder deze wet worden beschermd. Alle gemeentelijke monumenten moeten worden opgenomen in het omgevingsplan. Het wijzigen van een monument is straks geen losse vergunning meer, maar een omgevingsplanactiviteit, waardoor men het monument in zijn context dient te beschouwen. Deze activiteiten kunnen in het nieuwe regime ook los worden aangevraagd. In de Omgevingswet is expliciet vastgelegd dat een wijziging in de omgeving van het monument, niet mag leiden tot aantasting van de monumentale waarde van het monument (denk aan een grote elektriciteitskast die pal voor een monument wordt geplaatst).
Erfgoedwet (2016) Monumentenwet (1988)	De Erfgoedwet regelt het beheer en behoud van cultureel erfgoed in Nederland, waaronder wettelijke bescherming van onroerende rijksmonumenten en door de overheid aangewezen stads- en dorpsgezichten. In de Erfgoedwet komen regels voor de cultuurhistorische en archeologische monumentenzorg aan de orde, terwijl de omgang met archeologie in de fysieke leefomgeving onderdeel wordt van de Omgevingswet. Tot de inwerkingtreding van de omgevingswet blijven de artikelen over verordeningen, bestemmingsplannen, vergunningen en ontheffingen op het gebied van archeologie in de Monumentwet 1988 van kracht. De kerken binnen de gemeente Loon op Zand zijn, met uitzondering van de Hersteld Hervormde Kerk, beschermd als Rijksmonument. De genoemde kerk is beschermd als gemeentelijk monument.

Provinciaal	
‘De Kwaliteit van Brabant. Visie op de Brabantse Leefomgeving (Omgevingsvisie Noord-Brabant, 2018)	In aanloop naar het ingaan van de Nationale Omgevingsvisie heeft Noord-Brabant in 2018 in de provinciale omgevingsvisie uiteengezet welke ruimtelijke doelen er bereikt dienen te worden en op welke wijze. Zo wil de provincie inzetten op het herkenbaar en leesbaar maken van de monumentale gebouwen. Daarnaast wordt de mogelijkheid voor nieuwe functies van kerken expliciet benoemd in de vooruitblik naar het jaar 2050 – leegstand dient te worden voorkomen. Het beheer en behoud van het Brabantse erfgoed dient bij te dragen aan het aantrekkelijke vestigingsklimaat van de provincie.
‘De Verbeeldingskracht van erfgoed. Beleidskader erfgoed (2020-2023)’	Dit beleidskader is in 2021 voor twee jaar verlengd. De Provincie Noord-Brabant wil het Brabantse erfgoed ondersteunen en bevestigen, en doet dit via vier centrale verhaallijnen. Eén belangrijke verhaallijn is Religieus Brabant. Via deze verhaallijn investeert de Provincie in religieus erfgoed, en worden waar mogelijk verschillende kerken gerestaureerd. Met de Procesondersteuning vrijkomende kerken/Buurtfonds worden gesloten kerken geholpen met het vinden van een herbestemming.
Erfgoedfabriek 2.0	Vanuit het beleidskader Erfgoed is de Erfgoedfabriek ontstaan, een initiatief van de Provincie van waaruit verschillende erfgoedlocaties worden geassisteerd bij het zoeken naar een nieuwe bestemming.
Cultuurhistorische Waardenkaart	Op de genoemde Waardenkaart van de Provincie vinden we de rijksmonumentale kerkgebouwen terug. Daarnaast is het centrum van de kern Loon op Zand aangeschreven als archeologisch monument van hoge waarde. Het gebied rond de Heilige Joachim-kerk in De Moer is aangegeven als een gebied met een hoge archeologische trefkans. Tenslotte zijn de Hersteld Hervormde Kerk en de bijhorende dienstwoning aangegeven als gebouwen met cultuurhistorische waarde.
Gemeentelijk	
Erfgoedverordening gemeente Loon op Zand (2015)	De bepalingen uit de Erfgoedwet (2016) en Monumentenwet (1988) zijn vastgelegd in deze verordening. De kerken binnen de gemeente zijn beschermd als respectievelijk gemeentelijke- en rijksmonumenten. Daarnaast zijn de eventuele omringende en/of bijbehorende bouwwerken beschermd als zijnde kerkelijke monumenten. De gemeente is voornemens om het erfgoedbeleid te vernieuwen.
Structuurvisie Loon op Zand 2030 (eerste herziening 2018)	De gemeente Loon op Zand heeft in dit beleidsdocument de visie voor de ruimtelijke ontwikkelingen in de verschillende kernen uiteengezet. Centraal hierbij staan de autonome ontwikkelingen van de kernen.
Lintenvisie Loon op Zand (2018)	De linten in gemeente Loon op Zand zijn van groot cultuurhistorisch belang als identiteitsdragers. De bebouwingslinten vertellen de ontwikkelingsgeschiedenis van de gemeente. Bovendien

	dragen de linten bij aan de ruimtelijke kwaliteit. Een belangrijk onderdeel van deze linten wordt gevormd door de aanwezige kerken en bijhorende gebouwen. De Lintenvisie draagt bij aan het beschermen van de linten als historische structuur, alsook het behoud en het vergroten van de herkenbaarheid van de linten.
Kom Loon op Zand (2011)	Het gebied rond de Sint-Jans Onthoofdingkerk heeft de enkelbestemming ‘Maatschappelijk’. Daarnaast heeft complex de functieaanduiding van ‘Religie’ en ‘Begraafplaats’. Voor bouwingrepen geldt dat het bebouwingspercentage niet meer mag bedragen dan het aangegeven percentage – eventuele aanvullende bouwwerken moeten ten dienste van de bestemming worden opgericht. De bijhorende pastorie heeft de enkelbestemming ‘Wonen’.
De Moer (beheersverordening)	Voor de gebieden binnen de gemeentegrenzen waar geen uitzonderlijke ruimtelijke opgaven worden voorzien heeft de gemeente een beheersverordening opgesteld. Binnen deze verordening heeft de Heilige Joachimkerk de bestemming ‘maatschappelijk’, waar de functie religieus bij hoort. Hetzelfde geldt voor de aanwezige begraafsplaats, waar een gelijknamige dubbelbestemming aan wordt toegevoegd.
Centrum Kaatsheuvel (beheersverordening)	Ook voor het centrum van Kaatsheuvel geldt een beheersverordening, met regels die vergelijkbaar zijn met De Moer. Voor de kerk aan de Hoofdstraat geldt een maatschappelijke bestemming met een religieuze functie. Voor de begraafplaats geldt een dubbelbestemming ‘maatschappelijk’ en ‘begraafplaats’.
Beheersverordening Woongebieden Kaatsheuvel	Voor het gehele complex aan de Erasstraat geldt een maatschappelijke bestemming, met een religieuze functie. Voor de begraafplaats geldt de functie ‘begraafplaats’. Er gelden regels die vergelijkbaar zijn met de hierboven beschreven beheersverordeningen.
Buitengebied geconsolideerd (2018)	Voor het complexe religieuze complex (inclusief begraafplaats) aan de Zuidhollandsedijk enkelbestemming ‘Maatschappelijk’, met een religieuze functie. Daarnaast geldt voor het gehele complex de dubbelbestemming ‘Waarde – Archeologie 2’. Voor bouwwerken met een oppervlakte groter dan 100 m² en grotere diepte dan 0,5 m dient men een vergunning aan te vragen. Voor de nabijgelegen pastorie geldt deels dezelfde dubbelbestemming, naast de enkelbestemming ‘Wonen – 2’.

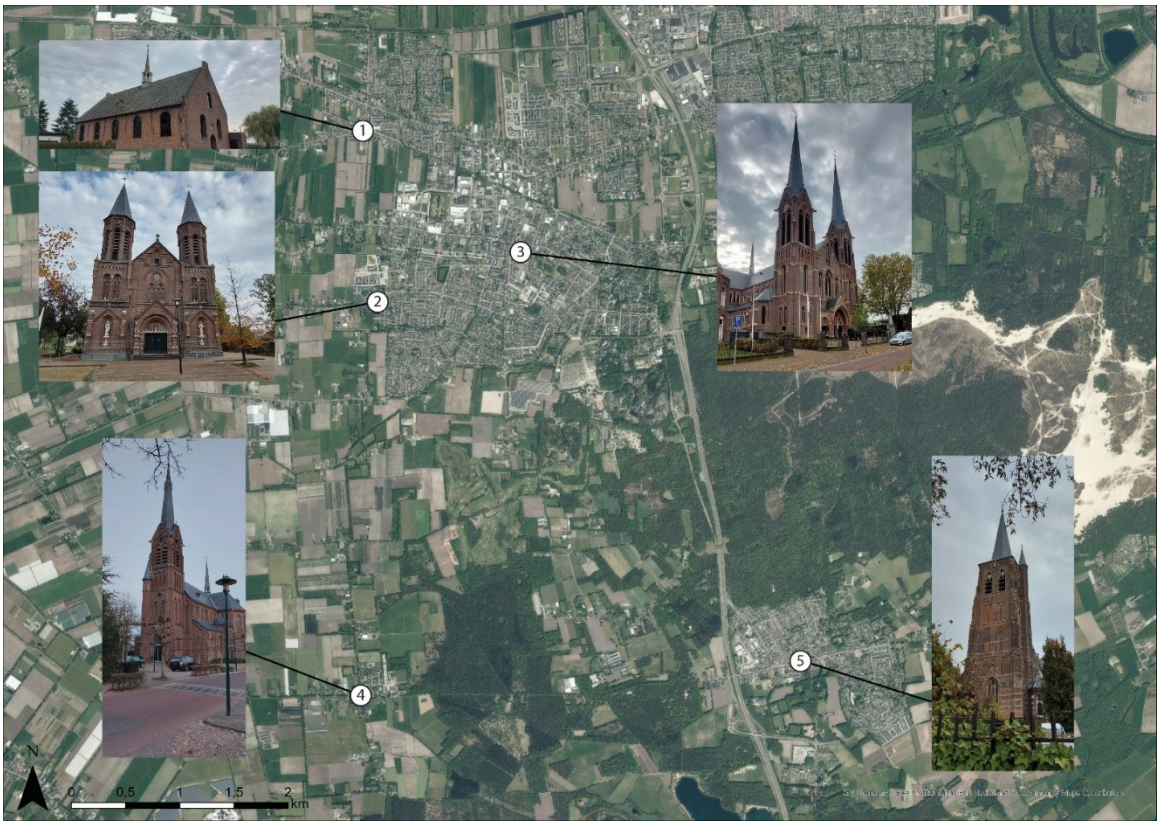
4 Kerkgebouwen in Loon op Zand

Op het moment van dit onderzoek zijn vijf kerken binnen de gemeente Loon op Zand in religieus gebruik. Eén kerkgebouw, namelijk de Sint Jozefkerk in Kaatsheuvel, is verkocht op17 april 2015 en in 2020 herbestemd. De kerken die op dit moment nog in gebruik zijn worden op de onderstaande kaart en tabel schematisch weergegeven.

Alle kerken in de gemeente Loon op Zand zijn monumentaal. De meeste kerken zijn gebouwd in de 19e eeuw en zijn daarmee exemplarisch voor de emancipatie van de Katholieken in deze periode. In de onderstaande hoofdstukken wordt verder ingegaan op de historische context van de kerkencollectie. Daarnaast worden de gebouwen beschreven in de beknopte gebouwenpaspoorten.

Tabel 2 Kerken binnen de gemeente Loon op Zand: Denominatie en plaats

	Kerk	Denominatie	Plaats	Bouwjaar	Monumentale status
1	Hersteld Hervormde Kerk	Hersteld Hervormde Gemeente	Kaatsheuvel	1804	Gemeentelijk monument
2	HH. Martelaren van Gorcum	Rooms-Katholiek	Kaatsheuvel	1894	Rijksmonument
3	Johannes den Doper (Sint Jan)	Rooms-Katholiek	Kaatsheuvel	1913	Rijksmonument
4	Heilige Joachim	Rooms-Katholiek	De Moer	1902	Rijksmonument
5	Sint-Jans Onthoofding	Rooms-Katholiek	Loon op Zand	1392, 1880 en 1929	Rijksmonument

Figuur 1 De kerken van Loon op Zand op een luchtfoto

5 Historische ontwikkeling

In het volgende hoofdstuk gaan we in op de historische ontwikkeling van de drie kernen binnen de gemeente Loon op Zand: Loon op Zand, Kaatsheuvel en De Moer. Ook gaan we in op het religieuze landschap van de gemeente en de ontwikkeling hiervan. Deze tekst is tot stand gekomen met inbreng van de Heemkundekring De Ketsheuvel, de heer en mevrouw Grootswagers en de heer Lauran Toorians, historicus.

5.1 Algemeen

De kerkdorpen Loon op Zand, Kaatsheuvel en De Moer vormen samen de gemeente Loon op Zand. In de middeleeuwen was Loon op Zand een bescheiden nederzetting op een kruispunt van handelswegen, gelegen in een gebied met hoge zandgronden en natte veengrond. De combinatie van ‘ven’(veen) en ‘loo’ (open plek in het bos) gaf deze plaats zijn naam: Venloon. De veengronden werden gebruikt voor de winning van turf, een brandstof. Door het vele afgraven van het veen ontstonden kale zandgronden. De naam Venloon veranderde van Venloon op ’t Sand in Loon op Zand.

De naam Venloon wordt voor het eerst genoemd in een oorkonde uit 1233. Daarin schenkt de Hertog van Brabant, Hendrik I, aan de abdij van Tongerlo het recht om de pastoors te benoemen in Waalwijk, Loon en Drunen. Er was op dat moment dus al een kerk in Loon op Zand (locatie Kerkenakker). Rondom deze locatie ontstonden in de loop der tijd gehuchten als de Roestelberg, de Klokkenberg, het Hoekske, de Efteling, het Kraanven, de Bernse Hoef, de Moer en Kaatsheuvel.

In 1269 gaf de hertog van Brabant de heerlijkheid Loon op Zand in leen aan Willem II, heer van Horne en Altena. Daarbij hoorden heidevelden, moeren (veengebieden) en woeste gronden. Willem II mocht rechtspreken, de doodstraf opleggen en belastingen innen.

Eind veertiende eeuw kocht Paulus van Haastrecht de heerlijkheid van de nabestaanden van Willem II. In 1383 startte hij met de bouw van een kasteel. Het Witte Kasteel is na een aantal verbouwingen het restant van de woontoren van dit kasteel. Nabij dit kasteel liet hij een kerk bouwen, die in 1392 werd gewijd aan Johannes de Doper. In 1396 kreeg hij toestemming van de hertogin van Brabant voor de aanleg van een turfvaart naar ’s-Hertogenbosch. Deze handel was winstgevend maar na de turfwinning bleef een schraal zandlandschap over. In 1642 werd de turfvaart gesloten. De dorpen De Moer en Kaatsheuvel danken hun naam aan de turfwinning. Moer is veengrond en Kaatsheuvel komt van ‘Kesthovel’, een stapelplaats voor gedroogde turf.

Met het einde van de grootschalige turfwinning kwam er een einde aan de economische voorspoed. Wat overbleef was een schraal (en gemengd) boerenbedrijf en wat kleinschalige huisnijverheid. Vanaf het eind van de 19e eeuw kende Loon op Zand weer een economische bloeiperiode door de opkomst van de leder- en schoenindustrie.

Zowel Kaatsheuvel als Loon op Zand telden begin 1900 een aantal kloosters. In het missiehuis werden priesterstudenten opgeleid voor overzees zendingswerk. Er waren verschillende ordes actief in de gemeente, die zich inzetten op het gebied van onderwijs, jeugdwerk, gezondheidszorg, sport en het sociaal cultureel leven. In de gemeente bevinden zich een tweetal Mariakapellen.

5.2 Loon op Zand

Het is niet bekend wanneer Loon op Zand zijn eerste kerk kreeg. Wel is bekend dat al in 1233 op de huidige Kerkenakker een kerk heeft gestaan. Deze kerk was gewijd aan de Heilige Willibrord, nog altijd de naamgever van de parochie in de gemeente Loon op Zand. De vorm en bouwstijl van de eerste kerk waren vermoedelijk Romaans. Bij opgravingen in 1950 en 2004 zijn enkele potscherven gevonden die kunnen dateren uit de elfde eeuw. De in 2004 gevonden funderingen wijzen op een ruime, waarschijnlijk gotische, bakstenen kerk met een toren.

In 1392 bouwde Paulus van Haastrecht een nieuwe kerk bij zijn kasteel, de huidige St Jans Onthoofding. Deze kerk begon waarschijnlijk als eigenkerk en grafkerk voor de Haastrecht-familie.

Loon op Zand was tijdens de Tachtigjarige oorlog (1568 – 1648) gelegen op de grens van katholiek Brabant en protestants Holland. Het kasteel van Loon op Zand werd belegerd en beschoten, maar de heerlijkheid bleef in katholieke handen. Na de Vrede van Munster (1648) kwam Loon op Zand onder gezag van de Staten-Generaal. Kerken kwamen in handen van protestanten. De heer van Loon op Zand liet daarom kerken in het kasteel. Later werd het brouwhuis van het kasteel ingericht als schuurkerk zodat katholieken daar hun geloof konden uitoefenen. Bij de bevrijding van Loon op Zand in 1944 is deze schuurkerk verwoest.

Het huidige Loon op Zand kan worden gekarakteriseerd als een kasteeldorp, omdat er een aanwijsbare relatie bestaat tussen de vorming van het dorp en het kasteel. Tegelijkertijd hangt het ontstaan van het dorp sterk samen met overgang tussen het gebied met zandbodem en veengebied (Daru-Schoeman,1991).

5.3 Kaatsheuvel

Toen een aantal buurtschappen samenklonterden tot het dorp Kaatsheuvel werd Loon op Zand ervaren als te ver om ter kerke te gaan. Er kwam de roep om ook in Kaatsheuvel een eigen kerk en pastoor te krijgen. Onder de Republiek was dat onmogelijk en kerkten de katholieken in een schuurkerk. In Kaatsheuvel werd de mis opgedragen in een kamer van een boerderij van de heer van Loon op Zand. In 1736 werd daar een schuurkerk gebouwd waarin de mis werd opgedragen door een kapelaan uit Loon op Zand. In 1786 overleed de pastoor. De gelovigen van Kaatsheuvel verzochten de landsregering om een eigen kerk en pastoor. In 1796 werd de Loonse pastoor Adrianus Huijgens tot eerste pastoor van Kaatsheuvel benoemd. Zijn graf ligt nog altijd achter de St. Jans de Doperkerk in Loon op Zand. Er kwam een nieuwe parochie in Kaatsheuvel, maar nog geen kerkhof. Nog 22 jaar moesten de doden van Kaatsheuvel in Loon op Zand worden begraven totdat Kaatsheuvel in 1818 een eigen begraafplaats mocht inrichten.

Op de plaats van de Kaatsheuvelse schuurkerk bouwde de opvolger van Adrianus Huijgens in 1836 een stenen kerk Waterstaatskerk met als patroon Sint-Jan de Doper. Deze kerk deed dienst tot in 1913 de grotere kerk St. Jan de Doper kerk gebouwd werd die er nu nog staat aan de Hoofdstraat. In 1895 kwam daar de kerk van Berndijk bij, gewijd aan de heilige Martelaren van Gorcum. De derde kerk, de Sint-Jozefkerk, werd in 1936 gebouwd en is in 2005 uit de eredienst onttrokken.

In 1804 werd de protestantse kerk gerealiseerd aan de Zuidhollandsedijk, thans behorende tot de Hervormde Gemeente. Hierdoor kon de kerk in Loon op Zand worden overgedragen aan de katholieken. Daarnaast kende Kaatsheuvel rond 1800 enige tijd een kleine Joodse gemeenschap met een eigen begraafplaats aan de Horst.

5.4 De Moer

In 1894 richtte men in De Moer een zelfstandige parochie op die werd afgescheiden van de parochie in Loon op Zand. Er stond eerst een houten noodkerk uit 1894 die in 1902 werd vervangen door de huidige Sint-Joachimkerk.

6 Inventarisatie religieus erfgoed

Deze inventarisatie van het huidige religieus erfgoed geeft de huidige stand van zaken rond de kerkelijke onroerende goederen weer. De onderstaande overzichtstabel (tabel 1) weergeeft informatie zoals het adres, de bouwstijl, denominatie en de monumentale status. Voor deze weergave is gebruik gemaakt van openbare bronnen van o.a. de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

De ruimtelijke gegevens worden beschreven in het gebouwenpaspoort, evenals de bouw- en cultuurhistorische waarden. Daarnaast wordt ook de monumentale status van de kerken beschreven. De gemeente Loon op Zand kent een aantal rijksmonumentale kerken die op nationaal niveau als cultuurhistorisch waardevol en behoudenswaardig wordt gezien. Een kerk is als gemeentelijk monument beschermd. Door deze gegevens te beschrijven in het gebouwenpaspoort, wordt alle relevante informatie op één locatie verzameld. Zie voor de gebouwenpaspoorten de bijlage.

Tabel 3 Inventarisatie religieus erfgoed Loon op Zand

Naam	Denominatie	Type/stijl	Bouwjaar/bouw-fasen	Adres	Monument-nummer	Origineel interieur aanwezig	Huidige functie
Rijksmonumenten (RM)							
Kerk Sint-Jans Onthoofding	Katholiek	Gotiek	1392 en 1880, 1929	Kerkstraat 21 5175 BA Loon op Zand	26169	Nee	Religieus
Pastorie Sint Jansonthoofding	Katholiek	Neorenaissance & neogotiek	1898-1899	Oranjeplein 1 5175 BE Loon op Zand	524408	Onbekend	Religieus
Kerk H.H. Martelaren van Gorcum	Katholiek	Neoromaans	1894-1895	Erasstraat 8, 5171 VH Kaatsheuvel	524399	Ten dele	Religieus
Pastorie H.H. Martelaren van Gorcum	Katholiek	Eclectisch, pastorie	1896	Erasstraat 6, 5171 VH Kaatsheuvel	524401	Onbekend	Parochie
Kerkhofkapel H.H. Martelaren van Gorcum	Katholiek	Neogotiek, kerkhofkapel	1906	Erasstraat 8, 5171 VH Kaatsheuvel	525703	Onbekend	Religieus
Sacristie H.H. Martelaren van Gorcum	Katholiek	Neoromaans	1894-1885	Erasstraat 8, 5171 VH Kaatsheuvel	525702	Onbekend	Religieus
Kerk Sint Joachim	Katholiek	Neogotiek	1901-1902	Middelstraat 26 5176 NJ De Moer	524405	Ten dele	Religieus

Noodpastorie Sint Joachim	Katholiek	Streekeigen	1894	Middelstraat 30 5167 NJ De Moer	524406	Onbekend	Wonen
Pastorie Sint Joachim	Katholiek	Neorenaissance	1895-1896	Middelstraat 28 5167 NJ De Moer	525707	Onbekend	Wonen
Kerk Johannes den Doper	Katholiek	Neogotiek	1912-1913	Hoofdstraat 36 5171 DD Kaatsheuvel	525704	Ten dele	Religieus
Pastorie	Katholiek	Neogotiek	1901	Hoofdstraat 34 5171DD Kaatsheuvel	524403	In 1963 gewijzigd	Religieus
Vmlg. Sint Jozefkerk	Aan eredienst onttrokken	Onbekend	1935-1936	Wilhelminaplein 1 5171LX Kaatsheuvel	530274	Deels	Zorgfunctie
Grafmonument	Katholiek	Calvarieberg, Neogotiek	19e eeuw	Hoofdstraat 34/36 5171DD Kaatsheuvel	525706	N.v.t.	Religieus
Grafmonument	Katholiek	Grafmonument Lombarts, Neogotiek	1837	Hoofdstraat 34/36 5171DD Kaatsheuvel	524404	N.v.t	Religieus
Grafmonument	Katholiek	Engelbewaarder	Ca. 1890	Hoofdstraat 34/36 5171DD Kaatsheuvel	525705	N.v.t.	Religieus
Gemeentelijke monumenten (GM)							
Hersteld Hervormde Kerk	Hersteld Hervormde Gemeente	Neo-classicisme	1804	Zuidhollandsedijk 63 5171 TK Kaatsheuvel		Monumentaal orgel uit 1884	Religieus
Patronaat H.H. Martelaren van Gorcum	Katholiek		1931	Erasstraat 10 5171DD Loon op Zand		Onbekend	Woonhuis
Patronaat Johannes de Doper	Katholiek		1925	Hoofdstraat 32 5171DD Kaatsheuvel		Onbekend	Bedrijfsfunctie
Zusterklooster Herman Jozef	Katholiek	Chalet	1913-1914	Erasstraat 5 5171VG Kaatsheuvel		Onbekend	Wooncomplex

Heilig Hartbeeld	Katholiek	Onbekend	Ca. 1930	(T.h.v.) Erasstraat 5 5171VG Kaatsheuvel		N.v.t.	Religieus
Kapel van vmlg Missiehuis Sint-Antonius (inclusief bidlaan)	Katholiek	Expressionisme	1934	Antoniusstraat 1 5171DA Kaatsheuvel		N.v.t.	Horeca
Zusterklooster en pastorie	Katholiek	Onbekend	1843-44 en 1899	Kloosterstraat 8A 5175BJ Loon op Zand		Onbekend	Religieus
Gerlachusbeeld	Katholiek	Onbekend	Ca. 1930	T.h.v. De Doelen 16 5175CP Loon op zand		N.v.t.	Religieus
Begraafplaatsen							
R.K.-begraafplaats Sint Jans Onthoofding	Katholiek			Kerstraat 21 5175 BA Loon op Zand	N.v.t.	N.v.t.	Begraafplaats
R.K.-begraafplaats Martelaren van Gorcum	Katholiek			Erasstraat 8, 5171 VH Kaatsheuvel	N.v.t.	N.v.t.	Begraafplaats
R.K.-begraafplaats Sint Joachim	Katholiek			Middelstraat 26 5176 NJ De Moer	N.v.t.	N.v.t.	Begraafplaats
R.K.-begraafplaats Johannes den Doper	Katholiek			Hoofdstraat 36 5171 DD Kaatsheuvel	N.v.t.	N.v.t.	Begraafplaats
H.H.-begraafplaats	Hersteld Hervormd			Zuidhollandsedijk 63 5171 TK Kaatsheuvel	N.v.t.	N.v.t.	Begraafplaats
Begraafplaats a/d Kloosterstraat	Katholiek			T.h.v. Kloosterstraat 24 5175 BJ Loon op Zand	N.v.t.	N.v.t.	Begraafplaats
Sint Jozefkerk	Katholiek			Wilhelminaplein 1 5171LX Kaatsheuvel	N.v.t.	N.v.t.	Begraafplaats

Begraafplaats Paters van de Heilige Familie (met bijhorende bidlaan)	Katholiek			Antoniusstraat 1 5171DA Kaatsheuvel	Tevens gemeentelijk monument	N.v.t.	Begraafplaats, inclusief calvarieberg
Burgerbegraafplaats				(T.h.v.) Antoniusstraat 1 5171DA Kaatsheuvel	N.v.t.	N.v.t.	
Aanvullend religieus erfgoed							
Woonhuis predikant			1924	Zuidhollandsedijk 61 5171 TK Loon op Zand			Woonfunctie
Mariakapel Loonse weg	Katholiek	Delftse School	1939	Finantiën 6 5175 NW Loon op Zand	N.v.t.	N.v.t.	Religieus
Mariakapel Kraanven	Katholiek	Neogotiek	1998	Kraanven, 5175 PE Loon op Zand	N.v.t.	N.v.t.	Religieus
Heilig Hartbeeld	Katholiek		1921	Hoofdstraat 36 5171 DD Kaatsheuvel			

7 Opbrengst gesprekken

Arcadis heeft namens de gemeente Loon op Zand verschillende gesprekken gevoerd met alle relevante stakeholders. In dit hoofdstuk beschrijven we de opbrengst van deze gesprekken en van de enquête. Er zijn gesprekken gevoerd over het huidige gebruik van het religieus erfgoed en de bijgebouwen, en beschrijven ook beknopt het toekomstperspectief. In eerste instantie worden de thema's schematisch uiteengezet in een tabel, zodat in één oogopslag duidelijk wordt welke thema's relevant zijn. Daarnaast worden de thema's per stakeholder beschreven.

Thema's	Gemeente	Kerkbesturen	Heemkundekringen
1. Herbestemming en nevenfuncties	De gemeentelijke organisatie staat open voor alternatieve oplossingen in kerkgebouwen	Er zijn op dit moment nog geen nevenfuncties binnen de parochiale kerken.	"In verband met de cultuurhistorische en maatschappelijke waarden van de Sint-Jans-Onthoofding is een eventuele herbestemming hier onwenselijk."
	"Er zal rekening worden gehouden met de wensen rond herbestemming bij het wijzigingen van bestemmings- en/of omgevingsplannen".	"Er zijn vergevorderde plannen voor het complex aan de Erasstraat."	"Bouwingrepen bij herbestemming dienen in een monumentale context altijd reversibel te zijn."
		Het patronaat bij de Sint Jan De Doper is verhuurd aan een begrafenisondernemer en tot voor kort aan de Heemkundekring De Ketsheuvel.	"Eventuele herbestemming is alleen acceptabel en wenselijk indien de religieuze ensembles gewaarborgd zijn."
		De Hersteld Hervormde Gemeente ziet niets in een eventuele nevenfunctie in de kerk. De kerk is het huis van God en dat moet zo blijven.	"In De Moer wordt al nagedacht over een eventuele herbestemming van de Sint Joachim-kerk. Opties zijn een gemeenschapshuis, appartementen of een schoolgebouw."
			"De kerk aan de Erasstraat is relatief klein, en daarom beter geschikt om open te houden voor kerkdiensten. De Sint Jan De Doper in Kaatsheuvel is groter opgezet, en hier zijn de uitdagingen omtrent kerkbezoek dan ook beter zichtbaar.
2. Religieuze ensembles en bijgebouwen	Het is van belang dat het erfgoed van de gemeente Loon op Zand (en de verschillende kernen) wordt beschermd. Met de komst van de Omgevingswet en het opstellen van nieuw	"Behoud en instandhouding van de kerkgebouwen heeft de absolute prioriteit. Het nevenvastgoed is van minder belang."	"Beschouw de kerken en religieuze gebouwen als ensembles. Denk daarbij niet alleen aan de kerk, de begraafplaats en de pastorie, maar ook aan de het bijhorende café en de straat. Het is verder van belang dat religieus erfgoed zoals

	erfgoed/monumentenbeleid gaan we hier verder vorm aan geven. We kijken straks niet alleen naar het monument zelf, maar ook naar de omgeving ervan.		kapelletjes, kerkpaadjes en kloosters bewaard blijven.”
		“Het is de bedoeling dat, bij eventuele afstoting, de kerkhoven op hun plaats blijven – vergelijkbaar met de situatie bij de Sint Jozefkerk.”	“Zorg ervoor dat graven (en ook de niet-monumentale) bewaard blijven – ook als de grafrechten niet zijn voldaan. Deze bouwwerken vertellen het bijzondere verhaal van de regio.”
			“Eventueel afstoot van religieuze (bij-)gebouwen is alleen wenselijk als het behoud van het ensemble (zie hierboven) wordt gegarandeerd.”
3. Beheer en behoud (financiën)	Op dit moment is er geen geldend beleid in de gemeente waarin we ondersteuning bieden bij het beheer en behoud van het religieus erfgoed. Wij willen aandacht aan dit onderwerp besteden bij het ontwikkelen van het nieuwe erfgoed/monumentenbeleid.	“Het is de bedoeling dat het bestuur van de parochie H Willibrord zo snel mogelijk over gezonde financiën beschikt.”	“Wees als kerkbestuur transparant over de interne financiën, en kweek daarmee begrip en steun bij inwoners.”
		“Het bestuur van de parochie H. Willibrord beheert zelfstandig de vastgoedportefeuille.”	“Het afstoten van religieuze (bij-)gebouwen wordt gezien als een actie die financieel gewin voor louter de korte termijn brengt. Het zou verstandig zijn als de kerkbesturen financiële langetermijnstrategieën opstellen.”
		Het bestuur van de parochie H. Willibrord heeft zelf een gebouwenplan voor de toekomst van hun gebouwen opgesteld waar na de zomer van 2023 meer bekendheid aan wordt gegeven.	
		“De Hersteld Hervormde gemeente staat er op financieel en religieus gebied goed voor.”	

4. Inwoners algemeen	De mening van inwoners over de toekomst van kerkgebouwen dient meegenomen te worden in de kerkenvisie.	“Het betrekken van omwonenden kan via de twee lokale weekbladen of door middel van een enquête achter in de kerk geschieden”.	Ga bij burgers te rade: welke voorzieningen zouden zij graag terugzien in hun wijk? En welke ideeën hebben zij voor de kerken?”
		“Een eventuele bewonersenquête heeft geen toegevoegde waarde voor de H.H.-gemeente.”	Betrek bewoners in toekomstige ontwikkeling in een vroeg stadium bij de plannen. Met name in De Moer woont een hechte gemeenschap die graag bij invulling en toekomst van hun dorp betrokken wordt. Zo creëer je draagvlak en kun je tot oplossingen komen die door de omgeving worden aangedragen en waar dus behoefte aan is
5. Procedures	De kerkenvisie gaan we in 2023 aan de raad presenteren.	“Het is van belang dat de kerkenvisie de langere termijn bedient.”	“Ook de vervolgstappen dienen een plek te krijgen in de kerkenvisie. Het zou zonde zijn als de kerkenvisie in een la eindigt.”
	De gemeenteraad (en daarmee de gemeenschap) wordt via raadsinformatiebrieven op de hoogte gehouden van de vorderingen.	“Het parochiebestuur bepaalt na inzage van de conceptversie of de kerkenvisie en de bijhorende conclusies worden gesteund.”	“Verleng de bewerkingsduur van de kerkenvisie, zodat alle aspecten op een gedegen manier gewogen kunnen worden.”
		“Er is vanuit De H.H. Gemeente geen urgentie tot de kerkenvisie.”	

6. Vorm en inhoud visie	Het doel van de kerkenvisie is om leegstand te voorkomen en zo bij te dragen aan het behoud van deze gebouwen binnen de gemeente. Daarnaast wil de gemeente inzicht verschaffen in het huidige gebruik van de kerkgebouwen en de stand van zaken binnen de kerkbesturen. Tenslotte dient de kerkenvisie een uitgewerkt visiedocument te zijn met verschillende procesaanpakken.	De visie moet vooral over de kerkgebouwen gaan.	In de inventarisatie van het religieus erfgoed moeten ook alle bijgebouwen en andere religieuze elementen zoals Mariakapellen en de Joodse Begraafplaats meegenomen worden. Ook gebouwen die al zijn herbestemd moeten een vermelding krijgen in de lijst.

7.1 Hersteld Hervormde gemeente

7.1.1 Huidige situatie

De Hersteld Hervormde gemeente in Kaatsheuvel staat er volgens het kerkbestuur goed voor. Er is een bruisend kerk- en verenigingsleven. Zo is er o.a. een zondagsschool, bibliotheek, catechisatie en een vrouwengroep. De grote deelname van jongeren is opvallend. Daarnaast staat deze gemeenschap er ook op financieel gebied goed voor. Het religieus erfgoed dat in beheer is van de Hersteld Hervormde gemeente is ook daadwerkelijk als zodanig in gebruik. Zie de bijlage voor het gebouwenpaspoort voor de kerk aan de Zuidhollandsedijk. Er is op dit moment geen sprake van nevenfuncties.

7.1.2 Gesprekken

Hoewel het bestuur van de Hersteld Hervormde gemeente het nut van de kerkenvisie niet in twijfel trekt, is er vanuit het bestuur op dit moment geen urgentie om mee te werken. Het bestuur van de gemeente heeft wel bijgedragen aan de afsluitende sessie.

7.1.3 Toekomstperspectief

Op dit moment is de Hersteld Hervormde gemeente geen officiële eigenaar van het kerkgebouw – dat is in beheer van de Protestantse Kerk Nederland (PKN). In de toekomst zou het kerkbestuur graag zelf het vastgoed in beheer hebben, zodat eventuele investeringen ook direct ten goede komen aan de gemeente zelf. Daarnaast benadrukt het kerkbestuur het belang van een gemeente die actief meedenkt en zich constructief opstelt.

Zoals gesteld is er op dit moment geen sprake van nevenfuncties binnen de religieuze gebouwen van de Hersteld Hervormde gemeente. Het kerkbestuur is dan ook niet van plan om hier verandering in te brengen.

7.2 Parochie Heilige Willibrord

7.2.1 Huidige situatie

In tegenstelling tot de situatie bij de Hersteld Hervormde gemeente, gaat het bij de Parochie H. Willibrord niet goed. Sinds een aantal jaar lopen de bezoekersaantallen sterk terug, en als logisch gevolg daarvan daalt ook de kerkbijdrage. Terwijl de inkomsten dalen, stijgen de uitgaven. Dit heeft te maken met, onder andere, achterstallig onderhoud van de monumentale gebouwen die de Parochie in beheer heeft.

De Parochie heeft in totaal vier kerkgebouwen in beheer. Zie de bijlage voor de gebouwenpaspoorten. Er is op het moment van schrijven geen sprake van nevenfuncties binnen de verschillende kerk- en bijgebouwen.

7.2.2 Gesprekken

Het bestuur van de Parochie heeft in aanloop naar de gesprekken openheid van zaken gegeven, en documenten, met betrekking tot de huidige situatie en staat van de gebouwen, gedeeld met Arcadis. Het bestuur heeft aangegeven zelf aan een visie op het eigen vastgoed te werken.

Volgens het parochiebestuur staat de instandhouding en het behoud van de kerkgebouwen waar mogelijk voorop – de bijgebouwen zijn voor hen van minder groot belang. Verder wil de parochie zo snel mogelijk over een gezonde financiële huishouding beschikken. Daarnaast is het voor het parochiebestuur van belang om zelfstandig beslissingen te kunnen nemen.

7.2.3 Toekomstperspectief

Het is voor het parochiebestuur van groot belang om op relatief korte termijn over een gezonde financiële huishouding te beschikken. Het parochiebestuur ontwikkelt een kerkenvisie voor de toekomst van de eigen gebouwen. Uiteindelijk zal het parochiebestuur bepalen of de gemeentelijke kerkenvisie en de conclusies worden ondersteund. Het parochiebestuur is bezig met het ontwikkelen van een kerkenvisie voor de toekomst van hun gebouwen. Uiteindelijk zal het parochiebestuur bepalen of de gemeentelijke kerkenvisie en de conclusies worden ondersteund.

7.3 Heemkundekringen

7.3.1 Gesprekken

7.3.1.1 Loon op ’t Sandt

Tijdens de gesprekken die gevoerd zijn met de Heemkundekringen bleek hoe veel passie deze vrijwilligers voor het (religieuze) erfgoed van de gemeente Loon op Zand koesteren. Men zou graag zien dat er meer tijd voor de kerkenvisie was vrij gemaakt, zodat alle facetten van het religieus erfgoed binnen de gemeente gewogen konden worden. Het is volgens de vertegenwoordigers van de Loon op ‘t Sand dan ook belangrijk dat de kerkenvisie niet alleen de kerkgebouwen beschrijft, maar ook ingaat op het overige religieus erfgoed. Bouwingrepen dienen altijd reversibel te zijn, en men raadt de kerkenbesturen aan om transparant te zijn over de (financiële) problemen waarmee wordt gekampt.

Uit deze gesprekken bleek dat men niet negatief tegenover verkoop van het religieus erfgoed staat, mits het ensemble van kerk-, bijgebouwen en ander erfgoed bewaard blijft. Dat geldt overigens niet voor de Sint-Jans-onthoofding in Loon op Zand – deze kerk dient omwille van haar religieuze en cultuurhistorische waarde als kerk behouden te blijven.

7.3.1.2 De Ketsheuvel

Tijdens het gesprek dat is gevoerd met De Ketsheuvel was tevens een vertegenwoordigster van de Stichting Erfgoed Kaatsheuvel (STERK) aanwezig. De vertegenwoordigers van De Ketsheuvel en STERK hebben vooral de aandacht willen vestigen op het belang van de kerk aan de Erasstraat, die een grote cultuurhistorische waarde vertegenwoordigt. Ook de Ketsheuvel en STERK staan niet negatief tegenover herbestemmingen. De kerk aan de Erasstraat laat zich, mede dankzij de grootte, goed gebruiken door een gekrompen religieuze gemeente. Eventuele herbestemming van deze kerk kan ook bijdragen aan het behoud van het aanwezige en nog intacte ensemble zoals genoemd in het gebouwenpaspoort. Een eventuele herbestemming van de Sint Janskerk kan bijdragen aan de samenhang in het centrum van Kaatsheuvel. Tegelijkertijd benadrukt de Ketsheuvel ook dat het afstoten van religieus erfgoed financieel gewin voor alleen de korte termijn oplevert.

Ook de vertegenwoordigers van De Ketsheuvel benadrukken het belang van het behoud van het cultuurhistorische ensemble met name rond de Heilige Martelaren van Gorcumkerk. Een eventuele herbestemming kan ook betekenen dat het religieuze gebouw een nieuwe, maatschappelijk-relevante bestemming krijgt – zie bijvoorbeeld de Sint Jozefkerk. De Ketsheuvel en STERK hechten aan een sterke onderbouwing van gemaakte beleidskeuzes op dit gebied

7.3.1.3 De Moer (Stichting Vrienden van De Moer)

De Moer beschikt over een actieve gemeenschap (bij monde van de Stichting Vrienden van De Moer en Moers Belang), die graag meedenkt over de toekomst en uitdagingen die op het dorp en op de gemeente Loon op Zand afkomen. Bijeenkomsten in het dorp worden ook door niet-leden druk bezocht, en de meesten laten graag hun stem horen. Het is voor de Moerenaren belangrijk dat voorzieningen in het dorp behouden blijven.

Stichting Vrienden van De Moer heeft nagedacht over de toekomst van de Sint Joachimkerk, in het geval dat de kerk verkocht zou worden of er een nieuwe bestemming in zou komen. Zo zijn de opties voor woningen, een gemeenschapshuis of een schoolgebouw de revue gepasseerd. Als er sprake is van verkoop of herbestemming van de kerk in De Moer, dan kunnen de bestuurlijke en kerkelijke gemeente rekenen op een meewerkende gemeenschap. Het is verstandig om hier zuinig op te zijn en de bewoners in het proces te betrekken.

7.4 Opbrengst inwonersenquête

Van 24 mei tot en met 7 juni 2023 konden inwoners van de kernen Loon op Zand, Kaatsheuvel en De Moer via een enquête hun mening geven over de toekomst van het religieus erfgoed in de gemeente Loon op Zand. De enquête was online in te vullen én op papier in de kerken van de Parochie H. Willibrord en op het gemeentehuis. Bijna 200 inwoners hebben meegewerkt aan deze inwonersenquête. De meeste respondenten waren tussen de 30 en 60 jaar oud en kwamen uit het dorp Loon op Zand.

Belang van kerkgebouwen
Eigenlijk zijn alle respondenten het erover eens: de kerkgebouwen binnen de gemeente Loon op Zand zijn van groot belang. Dat belang dat de respondenten aan de kerken verbinden wordt op uiteenlopende manieren ingevuld. Zo geeft slechts een klein gedeelte van de respondenten aan de kerk te zien als een plek van bezinning, waar men (ondanks de teruglopende bezoekersaantallen) samenkomt om te bidden. Het merendeel van de respondenten ziet de kerkgebouwen als belangrijk voor het aangezicht van de dorpen. Zij zien de kerkgebouwen als van belang voor het cultureel erfgoed en de geschiedenis van de kernen. Daarnaast hebben de meeste respondenten er begrip voor dat kerken in sommige gevallen de deuren moeten sluiten. In dat geval geven de bewoners van de gemeente Loon op Zand de voorkeur aan een maatschappelijke functie, nog boven de woon- en commerciële functie.

De respondenten bieden daarbij een helpende hand en hebben in sommige gevallen ongebruikelijke en creatieve invalshoeken. Zo wordt er door een respondent verwezen naar de Protestante Kerk in Halfweg, Noord-Holland. Hier is een gedeelte van een kerk afgebroken, en is het resterende deel gemoderniseerd en verbouwd. De bewoners van de gemeente geven daarna aan dat zij graag tijdig van alle ontwikkelingen op de hoogte worden gehouden en waar mogelijk medezeggenschap uitoefenen.

De meeste respondenten waren tussen de 30 en 60 jaar oud en kwamen uit het dorp Loon op Zand. Daarnaast blijkt dat de meeste respondenten er begrip voor hebben als kerken moeten sluiten. De respondenten hebben er vooral begrip voor als er in verhouding tot de uitgaven slechts weinig inkomsten zijn. Daarnaast geeft een meerderheid aan de kerkengebouwen te willen behouden en mee te willen denken over de toekomst van de kerkgebouwen. Tenslotte geven bewoners de voorkeur aan een maatschappelijke functie, boven een commerciële functie binnen de kerkgebouwen. Met deze opbrengst is bij het uitwerken van deze visie rekening gehouden.

8 Scenario’s voor duurzame ontwikkeling

Een groot aantal Nederlandse gemeentes kampt op dit moment met leegloop van kerkgebouwen. Steeds minder bewoners bezoeken de gebedshuizen binnen de gemeentegrenzen, en dat stelt gemeentes voor verschillende uitdagingen. Dit geldt ook voor de gemeente Loon op Zand. Het doel van deze kerkenvisie is om een bijdrage te leveren aan het behoud van het religieus erfgoed en om leegstand te voorkomen. In dit hoofdstuk worden de verschillende scenario’s beschreven. In het volgende hoofdstuk koppelen we deze scenario’s aan de rollen van stakeholders en de procestappen die door hen genomen dienen te worden.

8.1 Behoud religieus gebruik (kerk blijft geopend)

Behoud van uitsluitend religieuze bestemming

Het is mogelijk dat de gebedshuizen binnen de gemeente geopend blijven en dat er geen onroerende goederen worden afgestoten. In dit geval dient het kerkbesturen op zoek te gaan naar nieuwe sponsoren en/of subsidies om een verantwoordelijke manier van beheer & behoud te kunnen faciliteren.

Valorisatie (evt. ander woord: waarderen, herwaardering)

Het scenario van valorisatie en (her)waardering heeft vooral betrekking op initiatieven die de betekenis van het kerkgebouw in alle aspecten kunnen versterken en waarderen. Dit gebeurt met respect voor het religieuze gebruik van het gebedshuis, dat in dit scenario ook als zodanig in gebruik blijft. Voorbeelden van dit soort initiatieven zijn rondleidingen, concerten en optredens of tentoonstellingen. Deze initiatieven worden in nauwe samenwerking met de geloofsgemeenschap en het kerkbestuur georganiseerd, en kunnen vooral soelaas bieden bij financiële moeilijkheden.

Medegebruik

In sommige gevallen wordt een kerkgebouw ter beschikking gesteld voor de religieuze activiteiten van andere geloofsgemeenschappen. Dit is een populair scenario in grote steden, waar men meer gemeenschappen met een andere christelijke religieuze achtergrond vindt.

Nevenbestemming

Als het gebouw te groot en ruim is geworden voor de gemeenschap die er het geloof belijdt, dan is nevenbestemming een belangrijk scenario. Er wordt in dit scenario een onderscheid gemaakt tussen multifunctioneel en gedeeld gebruik. Bij multifunctioneel gebruik wordt het gebouw, naast de religieuze doeleinden, door andere instanties voor andere doeleinden gebruikt. Bij gedeeld gebruik wordt een deel van het gebouw permanent een andere bestemming. In dit laatste geval wordt het gebouw heringericht om deze bestemmingen te faciliteren.

8.2 Afzien van religieus gebruik (kerk sluit)

Herbestemming (met of zonder verkoop van onroerende goederen)

In sommige gevallen komt een kerkgebouw niet meer in aanmerking voor religieuze activiteiten, door redenen die samenhangen met maatschappelijke of economische ontwikkelingen. In deze gevallen is het een optie om het gebouw een nieuwe (maatschappelijke) functie te geven, zodat het kerkgebouw behouden en op een verantwoordelijke manier beheerd kan worden.

Verkoop onroerende goederen zonder herbestemming

Als kerkgebouw binnen de gemeente aan de eredienst wordt onttrokken, dan kan ervoor worden gekozen om een deel van de vastgoedportefeuille af te stoten zonder dat hiervoor van tevoren een plan voor is vastgesteld. In dat geval is het aan de nieuwe eigenaar om, in samenwerking met de gemeente, op zoek te gaan naar een bestemming voor het religieus erfgoed. In verband met de kans op leegstand, mogelijk vandalisme en de samenhangende achteruitgang van de ruimtelijke kwaliteit heeft dit scenario niet de voorkeur.

Leegstand en sloop kerkgebouwen

Als het kerkgebouw niet meer door de geloofsgemeenschappen en kerkbesturen gebruikt kan worden, dan ligt verkoop voor de hand. Als de verkoop van het erfgoed niet slaagt, zal leegstand onoverkomelijk zijn. Om verdere aftakeling van de onroerende goederen te voorkomen, omwille van de veiligheid van omwonenden en om nieuwe ontwikkelingen te faciliteren wordt in sommige gevallen besloten tot sloop van het religieus erfgoed. Let op: sloop is louter een optie als alle andere opties zijn uitgeput. In deze uitzonderlijke gevallen is maatwerk geboden, vanuit zowel gemeente als de kerk.

9 Processtappen bij de verschillende scenario's

Voordat er een beslissing kan worden genomen over het toekomstige gebruik van afgestoten kerkgebouwen, dient er bewustwording over de huidige maatschappelijke en financiële positie en over een prognose te worden gecreëerd. Het is belangrijk dat omwonenden en kerkgangers op de juiste manier betrokken worden bij de te nemen beslissing en in het proces dat daarop volgt. Het bestuur van de parochie H. Willibrord werkt op dit moment aan een interne visie waarin beslissingen over de toekomst van hun religieus vastgoed worden uitgewerkt en waarin het proces omtrent het betrekken van omwonenden en kerkgangers is uitgewerkt. Om de inwoners bij deze kerkenvisie te betrekken is door de gemeente Loon op Zand een inwonersenquête uitgevoerd.

9.1 Stappenplan behoud huidige religieuze functie

In het geval de gebedshuizen binnen de gemeente hun huidige religieuze functie behouden worden er geen onroerende goederen afgestoten en wordt het gebedshuis niet met andere geloofsgemeenschappen gedeeld. In dit scenario moet op korte termijn gezocht worden naar nieuwe financiële middelen om deze gebouwen te beheren en onderhouden. Dit scenario kan ook worden toegepast als er geen geschikte koper voor de onroerende goederen is gevonden.

1. Eigenaar zorgt voor een overzicht van de benodigde financiële middelen en een toekomstplan om het kerkgebouw op een juiste manier in gebruik te houden;
2. Eigenaar zoekt naar sponsoren om te ondersteunen bij het financiële beheer van de vastgoedportefeuille;
3. Eigenaar gaat op zoek naar instandhoudingssubsidies bij verschillende overheidsniveaus;
4. De gemeente denkt mee in hoe het openhouden van het religieus vastgoed vanuit de gemeente gestimuleerd kan worden;
5. Na het veiligstellen van financiering blijft de bestaande situatie gehandhaafd.

9.2 Stappenplan herwaardering (valorisatie)

Als het kerkgebouw een religieuze bestemming behoudt, dan is het mogelijk dit te herwaarderen door middel van rondleidingen, concerten en andere initiatieven. Het is verstandig om dit met ruggespraak van de geloofsgemeenschap en kerkbezoekers te doen.

1. Eigenaar ontwikkelt in samenspraak met de kerkgangers en/of de gemeente verschillende initiatieven;
2. Eigenaar zoekt naar partners om te initiatieven te ontwikkelingen of houdt dit binnen eigen beheer;
3. Gemeente toetst plannen op haalbaarheid en overlegt met eigenaar;
4. Eigenaar informeert de omgeving over de nieuwe initiatieven in de kerk;
5. Eigenaar start de juridische procedure en vraagt de nodige vergunningen aan bij gemeente.
6. Start herwaardering.

9.3 Stappenplan medegebruik

Bij het scenario van het medegebruik wordt het kerkgebouw opengesteld voor religieuze activiteiten van andere katholieke of christelijke geloofsgemeenschappen.

1. Het initiatief om te besluiten tot een eventueel medegebruik ligt bij de eigenaar;
2. De Eigenaar benadert potentieel geïnteresseerde geloofsgemeenschappen in de nabije omgeving en kan bij de gemeente informeren of er nog geïnteresseerde partijen zijn;
3. De eigenaar en de nieuwe geloofsgemeenschap maken onderling afspraken over het medegebruik;
4. De eigenaar brengt de gemeente op de hoogte;
5. Het medegebruik gaat van start.

9.4 Stappenplan nevenbestemming met behoud religieuze functie

In dit scenario, zoals hierboven beschreven, wordt het kerkgebouw multifunctioneel of gedeeltelijk gebruikt voor andere doeleinden. Het is een goed idee om deze nevenfuncties aan te laten sluiten bij de wensen van de geloofsgemeenschap.

1. Eigenaar vormt een plan en neemt contact op met de gemeente;
2. Eigenaar zoekt potentiële partners voor multifunctioneel of gedeeld gebruik, eventueel samen met de gemeente;
3. Gemeente toetst plannen op haalbaarheid en overlegt met de eigenaar;
4. De eigenaar laat daarnaast bouw- en cultuurhistorisch onderzoek uitvoeren of levert een onderzoeksrapport aan (indien dit niet voorhanden is). Het is belangrijk dat hier ook een opname van het kerkinterieur bij plaatsvindt;
5. Eigenaar laat een haalbaarheidsonderzoek uitvoeren naar de verschillende mogelijkheden, waarin ook ruimte is voor het draagvlak en de directe omgeving;
6. De gemeente faciliteert samen met de eigenaar het participatieproces met de omgeving en andere stakeholders;
7. Start ruimtelijke procedure door initiatiefnemer, integrale belangenafweging, indien nodig wijziging bestemmings- of omgevingsplan en aanvraag omgevingsvergunning.
8. Gemeente geeft (indien nodig) omgevingsvergunningen af en behandelt bezwaar- en beroepsprocedures;
9. Start nevenbestemming.

9.5 Stappenplan herbestemming kerkgebouwen

De wens van de gemeente Loon op Zand is om de kerkgebouwen binnen de gemeente in stand te behouden en leegstand te voorkomen. De uitkomst van een herbestemmingstraject is echter sterk afhankelijk van de uiteindelijke functie. Om tot een gedegen herbestemming te komen dienen de volgende stappen te worden gevolgd;

1. Eigenaar zet het kerkgebouw in de verkoop en stelt de gemeente hiervan op de hoogte;
2. Koper zoekt contact met de eigenaar en gemeente en stelt projectplan op;
3. Gemeente onderzoekt de reikwijdte van de bescherming van het monument, bestemmings- of omgevingsplanregels over de functie en bebouwing en andere juridische kaders;
4. Eigenaar of koper laat bouw- en cultuurhistorisch onderzoek uitvoeren of levert een onderzoeksrapport aan (indien dit niet voorhanden is). Het is belangrijk dat hier ook een opname van het kerkinterieur bij plaatsvindt;
5. Gemeente en eigenaar benoemen de kernwaarden van het gebouw en omgeving en stellen de uitgangspunten voor herbestemming middels een omgevingsschets op;
6. Koper onderzoekt exploitatie- en financieringsmogelijkheden en laat daarnaast een haalbaarheidsonderzoek uitvoeren. Hierbij dient een participatieproces een integraal onderdeel te zijn;
7. In het geval van een rijksmonumentaal pand vindt er nauw overleg plaats tussen eigenaar, gemeente en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Bij dit overleg is aandacht voor het behoud van de monumentale waarden van het pand en de mogelijkheden voor herbestemming. In het geval van een gemeentelijk monument ligt het initiatief bij de gemeente en de eigenaar.
8. De gemeente faciliteert de communicatie tussen de koper, omwonenden en andere stakeholders;
9. Koper laat het schetsontwerp (inclusief cultuurhistorische waarden en de effecten op de omgeving van het monument) toetsen door de Commissie Ruimtelijke Kwaliteit van de gemeente Loon op Zand;
10. Start ruimtelijke procedure door de koper integrale belangenafweging, wijziging bestemmings- of omgevingsplan en aanvraag omgevingsvergunning.
11. Vaststellen bestemmings- of omgevingsplan en afgifte omgevingsvergunning, afhandelen bezwaar- en beroepsprocedures door de gemeente;
12. Start herbestemming.

9.6 Stappenplan verkoop kerkgebouwen zonder herbestemming

Het initiatief voor het afstoten van een deel van de vastgoedportefeuille ligt bij de eigenaar. Indien het gebouw aan de eredienst wordt onttrokken en er eenmaal is besloten het erfgoed te verkopen, dan ligt het initiatief om tot een herbestemming te komen bij de koper.

1. Eigenaar zet het kerkgebouw in de verkoop en stelt de gemeente hiervan op de hoogte;
2. Eigenaar verkoopt onroerende goederen;
3. Na de koop neemt de nieuwe Eigenaar contact op met de gemeente.

9.7 Leegstand en sloop kerkgebouwen

Als het niet is gelukt om een nevenbestemming of herbestemming voor het gebouw in kwestie te vinden, dan is er altijd de mogelijkheid om de locatie van het gebouw te herbestemmen. Als de aanwezige religieuze gebouwen eventuele plannen belemmert, dan kan er worden besloten tot (gedeeltelijke) sloop over te gaan.

1. Eigenaar informeert gemeente over verkoop deel van de vastgoedportefeuille;
2. Eigenaar en gemeente onderzoeken gezamenlijk de mogelijkheden voor neven- of herbestemming;
3. De eigenaar laat een bouw- en cultuurhistorisch onderzoek uitvoeren. Hierbij wordt ook een waardering van de zeldzaamheid en waarde van het gebouw op gemeentelijke, regionaal en landelijk niveau gemaakt. Het is belangrijk dat hier ook een opname van het kerkinterieur bij plaatsvindt;
4. In het geval van een rijksmonumentaal pand vindt er nauw overleg plaats tussen eigenaar, gemeente en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Bij dit overleg is aandacht voor het behoud van de monumentale waarden van het pand en de mogelijkheden voor herbestemming. In het geval van een gemeentelijk monument ligt het initiatief bij de gemeente en de eigenaar.
5. Eigenaar communiceert met omgeving en stakeholders over de plannen;
6. De gemeente faciliteert de communicatie tussen de Eigenaar, omwonenden en andere stakeholders;
7. In het geval van gedeeltelijke sloop laat de Eigenaar het schetsontwerp toetsen door de Commissie Ruimtelijke Kwaliteit van de gemeente Loon op Zand;
8. In het geval van totale sloop start Koper de ruimtelijke procedures en integrale belangenafweging, wijziging bestemmings- of omgevingsplan en aanvraag omgevingsvergunning;
9. Vaststellen bestemmings- of omgevingsplan en afgifte omgevingsvergunning, afhandelen bezwaar- en beroepsprocedures door Gemeente;
10. Sloop van panden(en) of gedeelte van het pand en start van nieuwe ontwikkeling.

9.8 Het kerkgebouw is ongeschikt voor nieuwe ontwikkelingen

Dit stappenplan kan worden toegepast in het geval dat de onroerende goederen niet geschikt zijn voor herbestemming, medebestemming of medegebruik. Dit plan is ook van toepassing als het pand niet kan worden verkocht en de Eigenaar ook geen financiële middelen heeft om de onroerende goederen te slopen.

1. Eigenaar zet het kerkgebouw te koop en informeert de gemeente;
2. Wanneer er geen geschikte kopers gevonden zijn, kijkt de gemeente mee naar de verschillende mogelijkheden;
3. Tijdens het bovenstaande proces blijft eigenaar op zoek naar geschikte kopers. Ook binnen de eigen geloofsgemeenschap wordt gezocht naar mogelijkheden.
4. Eigenaar neemt ondertussen passende maatregelen om degradatie van het gebouw zo veel mogelijk te voorkomen;
5. In het geval van een rijksmonumentaal pand vindt er nauw overleg plaats tussen eigenaar, gemeente en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Bij dit overleg is aandacht voor het behoud van de monumentale waarden van het pand en de mogelijkheden voor herbestemming. In het geval van een gemeentelijk monument ligt het initiatief bij de gemeente en de eigenaar.

9.9 Faillissement van eigenaar

De Eigenaar van het kerkgebouw kan failliet gaan. Dat kan ertoe leiden dat de onroerende goederen in een executieverkoop worden verkocht, en wordt er een nieuwe bestemming voor het gebouw gezocht.

1. Het kerkgebouw wordt te koop gezet en de gemeente wordt hierover geïnformeerd;
2. In het geval van een rijksmonumentaal pand vindt er nauw overleg plaats tussen eigenaar, gemeente en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Bij dit overleg is aandacht voor het behoud van de monumentale waarden van het pand en mogelijkheden voor herbestemming. In het geval van gemeentelijke monumenten ligt de bal bij gemeente en eigenaar.
3. Eigenaar (en curator) blijven op zoek naar Koper voor het pand, de gemeente kijkt hierbij actief mee naar nieuwe initiatiefnemers;
4. De geloofsgemeenschap gaat, al dan niet na een doorstart van het kerkbestuur, op zoek naar een nieuwe locatie voor de geloofsbelijdenis.

10 Rolverdeling

10.1 De rol van de gemeente Loon op Zand

Gemeentes spelen een belangrijke rol in de advisering bij neven- of herbestemming en het faciliteren van het omgevingsproces. Gemeentes adviseren initiatiefnemers en/of eigenaren bij de aanvraag van vergunningen voor onderhoud, restauratie, verduurzaming en verbouwingen van de onroerende goederen. Bij de herontwikkeling van kerkgebouwen die worden afgestoten werkt de gemeente op constructieve en proactieve wijze samen met eigenaar en initiatiefnemer en andere relevante afdelingen binnen de gemeente. Op deze manier kan de gemeente de processen in goede banen leiden. De gemeente heeft de volgende rollen:

- Bevoegd gezag;
- (Ruimtelijke) vergunningen verlenen (bij een positieve beoordeling);
- Faciliteren van Commissie Ruimtelijke Kwaliteit (CRK);
- Meegeven van een omgevingsschets in het kader van herbestemmingen;
- Behouden en versterken van de monumentale waarden van het kerkgebouw in kwestie;
- Bieden van advies en begeleiding op het gebied van bv. verduurzamingsmaatregelen of financiën indien gewenst;
- Stimuleren van haalbaarheidsstudies in het geval van (mogelijke) herbestemming;
- Openstaan voor andere (tijdelijke) functies;
- Voeren van structureel overleg met eigenaren van kerkgebouwen, zodat iedereen op de hoogte is van de recente ontwikkelingen in elkaars omgeving.
- Handhaving van omgang met monumentale gebouwen.

10.2 De rol van de provincie Noord-Brabant

Waar de gemeente in het geval van religieus erfgoed een meer *hands on* rol speelt, speelt de provincie vooral een rol op het gebied van facilitatie, kennisdeling en netwerking. De provincie kan een belangrijke rol spelen bij het faciliteren van verbindingen tussen het Rijk, de gemeente en experts. Indien gewenst kan de provincie de gemeente bijstaan met advies over herbestemming en het ontwikkelen van advies. Daarnaast kan de provincie het beheer en behoud van het religieus erfgoed ondersteunen door middel van subsidies. Let op, de provincie heeft geen verantwoordelijkheid bij het herbestemmingsproces.

10.3 Rol van de Rijksoverheid

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) is een belangrijke stakeholder bij de herbestemming van rijksmonumenten. De RCE adviseert bij initiatieven en bouwplannen rond rijksmonumenten, en over de impact en mogelijkheden op de rijksmonumenten. Let wel: de gemeente kan, indien nodig, het advies van de RCE naast zich neerleggen. De RCE werkt nauw samen met het Nationale Restauratiefonds, die subsidies en gunstige leningen verstrekken voor reparaties, restauraties en herbestemmingen.

10.4 De rol van de parochie en het bisdom

Naast de verschillende overheden spelen de kerk, het parochiebestuur en het bisdom van ’s Hertogenbosch een belangrijke rol. Bij bijna alle procesmogelijkheden is het kerkbestuur de instantie die als eerste de relevante ontwikkelingen signaleert en hier actie op onderneemt. Denk bijvoorbeeld aan de financiële huishouding, de vitaliteit van de geloofsgemeenschap en andere ontwikkelingen of problemen. De uiteindelijke beleidskeuzes rond kerkelijke gebouwen en de beslissing rond sluiting en herbestemming ligt bij de parochie als eigenaar én bisdom. Zij zullen als eerste contact zoeken met de gemeente indien zij bepaalde ontwikkelingen binnen de kerkgebouwen mogelijk willen maken.

10.5 De rol van de sector

Naast de gemeentes, provincie en de Rijksoverheid speelt ook de erfgoedsector een belangrijke rol. Het is als gemeente en erfgoedorganisatie onnodig om het wiel opnieuw uit te vinden. Er is immers al veel kennis opgedaan in de erfgoedsector. Om van deze kennis gebruik te maken kunnen de partijen contact opnemen met o.a. de volgende organisaties:

- Vereniging beheerders Monumentale Kerkgebouwen (VMBK);
- Museum Catharijneconvent;
- Programma Toekomst Religieus Erfgoed (RCE);
- Erfgoedvereniging Heemschut;
- Heemkundekring Loon op ’t Sandt;
- Heemkundekring De Ketsheuvel;
- Stichting Erfgoed Kaatsheuvel (STERK);
- Moers Belang;
- CIO-K: interkerkelijk contact in Overheidszaken;
- Erfgoed Brabant;
- Nationaal Restauratiefonds;

11 Conclusies en aanbevelingen

11.1 Een eensgezinde gemeente

In opdracht van de gemeente Loon op Zand heeft het team van Arcadis verschillende gesprekken gevoerd met o.a. de heemkundekringen, de kerkbesturen en de bestuurlijke gemeente zelf. Er is daarna een enquête uitgezet bij de bewoners van de verschillende kernen, zowel off- als online. Uit de gesprekken en de enquête komt een beeld van bewoners die het over het algemeen met elkaar eens zijn. De verschillende betrokken groepen willen zich allen inzetten voor het beheer en behoud van het religieus erfgoed binnen de gemeente. Het is belangrijk om vanuit deze eensgezindheid op zoek te gaan naar een aanpak en oplossing die voor alle betrokkenen acceptabel is. We hebben, onder andere vanuit deze eensgezindheid, onze kerkenvisie in de gemeente Loon op Zand geformuleerd.

11.2 Aandachtspunten

Tijdens het proces om tot deze kerkenvisie te komen is een aantal aandachtspunten geconstateerd. Het is voor het toekomstige proces van belang om deze in het achterhoofd te houden en hiervoor afspraken te maken.

- **Erfgoedbeleid**

De meeste recente erfgoednota van de gemeente Loon op Zand stamt uit 2015. Er wordt op dit moment gewerkt aan een nieuwe nota. Totdat deze beleidsnota is opgesteld, is er geen vigerend beleid op het gebied van erfgoed. Het ontbreken van erfgoedbeleid brengt risico's met zich mee. Het betekent o.a. dat er zich situaties kunnen voordoen waarvoor er geen beleid is opgesteld. Het zal in die gevallen maatwerk zijn om tot coherente en eenduidige besluitvorming te komen.

- **Monumentale waarden kerkgebouwen**

Van de vijf kerken in de gemeente Loon op Zand hebben er vier een rijksmonumentale status en één kerk is als gemeentelijk monument aangewezen. De monumentale waarde van deze gebouwen leidt ertoe dat niet alle ontwikkelingen zonder ruggespraak mogelijk zijn. Dit kan in veel gevallen als een uitdaging gezien worden. Door de betrokken partijen tijdig inzicht in de plannen te geven kan het proces een stuk eenvoudiger en meer gestroomlijnd worden.

- **Communicatie**

Het is van belang dat ook na het voltooien van deze kerkenvisie de communicatielijnen tussen de verschillende instanties goed blijven, en dat men elkaars evenknieën kan bereiken. In de eerste plaats is het van belang dat de gemeente Loon op Zand en de kerkbesturen maar elkaar in gesprek blijven en elkaar inlichten en betrekken bij nieuwe ontwikkelingen. Dat geldt ook voor de communicatie met inwoners en omwonenden van kerkgebouwen.

- **Een constructieve opstelling**

Het is belangrijk dat alle betrokken partijen zo veel mogelijk een constructieve houding aannemen, zodat ruimtelijke ontwikkelingen zoals een eventuele herbestemming van een kerkgebouw mogelijk worden gemaakt. Daarbij is het verstandig om de direct betrokkenen op één lijn te krijgen of te onderzoeken waar concessies gedaan kunnen worden. Het is daarnaast ook belangrijk om stil te staan bij de rol van bijvoorbeeld de monumentencommissie, die bepaalde ruimtelijke ontwikkelingen nog kan stoppen of afremmen.

- **Bestuurlijke structuren**

Bij het herbestemmen en de verkoop van kerkgebouwen heeft het kerkbestuur de leiding. Zij besluiten of, en zo ja, welke kerken er in aanmerking komen of verkocht en/of herbestemd te worden. In het geval van de parochie is echter belangrijk om rekening te houden met de bestuurlijke structuren van de katholieke kerk. In uitzonderlijke gevallen kan het Bisdom de plannen van de parochie nog tegenhouden.

- **Financiën**

De financiën van de kerkbesturen zijn vaak de aanleiding om op zoek te gaan naar sponsoren, andere inkomsten of ander gebruik van het gebouw. Het is voor kerkbesturen niet altijd even eenvoudig om de markt te overzien. Daarbij heeft de parochie H. Willibrord een aantal rijksmonumentale kerkgebouwen in beheer. Het bestuur is wettelijk gezien verplicht om deze gebouwen in stand te houden, maar hiervoor ontvangt het bestuur geen structurele ondersteuning.

11.3 Gemeentelijke kerkenvisie

De visie

De religieuze en beeldbepalende kerkgebouwen in de verschillende kernen moeten behouden blijven waarmee tevens het beeld en het karakter van de kernen behouden blijft. Behoud van de religieuze functie van het gebouw is hierbij geen vereiste waardoor ook ruimte voor nieuwe functies mogelijk wordt. De gemeente Loon op Zand is bij toekomstige ontwikkelingen geen uitvoerende partij maar pakt hierin een faciliterende rol.

De gestelde doelen zijn duidelijk: met deze kerkenvisie willen we inzicht verschaffen in de stand van zaken en een gemeentelijk kader bieden voor toekomstige ontwikkelingen. Door de gesprekken met de verschillende betrokken partijen op gang te brengen en te houden willen we ervoor zorgen dat leegstand wordt voorkomen. Daarnaast zullen de betrokken partijen gezamenlijk en tijdig nadenken over de verschillende mogelijkheden. Het is de bedoeling dat de kerkenvisie op korte termijn aan de aan de gemeenteraad wordt gepresenteerd.

Om ervoor te zorgen dat de kerkenvisie de lange termijn bedient en na de oplevering niet in een la belandt zijn de volgende zaken van belang:

- We blijven in gesprek met de verschillende kerkenbesturen. Voor de Hersteld Hervormde gemeente was medewerking aan deze kerkenvisie niet urgent, het is mogelijk dat dit uitgangspunt in de loop van tijd verandert;
- Daarnaast zorgen we ervoor dat de kerkenvisie een plek krijgt in de op te stellen Omgevingsvisie. Op deze manier wordt de kerkenvisie van de gemeentelijk omgevingsvisie en worden regels hieromtrent vervolgens vastgelegd in de omgevingsplannen;
- Bij toekomstige ontwikkelingen gaan we uit van het *out-of-the-box* principe en zoeken op die manier naar mogelijkheden voor toekomstige ontwikkelingen waarbij kwaliteit, respect voor de monumentwaarden van het gebouw en toekomstbestendigheid van het plan voor op staan.

Op weg naar een nieuwe functie

Op het moment van schrijven staan de kerkbesturen en geloofsgemeenschappen in Nederland voor grote uitdagingen. Zo ook in Loon op Zand. Om de toekomst van de parochie H. Willibrord te kunnen waarborgen is er actie nodig. Het Parochiebestuur heeft daarom een aantal vergevorderde plannen opgesteld. Deze plannen zijn nadrukkelijk geen onderdeel van de voorliggende kerkenvisie. Op weg naar een herbestemming zullen we rekening houden met de volgende zaken:

- We staan open voor alternatieve oplossingen in kerk- en bijgebouwen. Dit geldt voor zowel de bestuurlijke als voor de kerkelijke gemeente;
- Het is de ambitie dat bij herbestemming de bouwingrepen reversibel zijn, vooral in een (rijks-) monumentale context;
- We sluiten aan bij de bestaande ideeën over herbestemmingen in De Moer;
- In sommige gevallen kunnen we de ontwikkelaar tegemoet komen bij het wijzigen van bestemmings- en/of omgevingsplannen door bijvoorbeeld aankomende ontwikkelingen alvast mee te nemen in geval van bestemmingsplan of omgevingsplan wijzigingen;
- In het geval van meerdere opties geven we voorrang aan ontwikkelingen met een maatschappelijk karakter.

Religieuze ensembles bewaren

Tijdens de gesprekken, maar ook uit de bewonersenquête komt een persoonlijke band met het religieus erfgoed naar voren. Het gaat hier om de kerken, inclusief interieur, bijgebouwen en begraafplaatsen. In het kader van de religieuze ensembles zetten we de volgende zaken centraal:

- Bij eventuele herbestemming waarborgen we een goede inpassing van de nieuwe ontwikkeling in de omgeving van het religieuze gebouw. Hiervoor ligt bij de inwerkingtreding van de omgevingswet in 2024 een wettelijke verplichting vanuit de omgevingswet om naar de ruimere omgeving van het monument te kijken waarbinnen in dit geval ook de bijgebouwen en elementen vallen;

- De kerkinterieurs dienen voor afstoting van de kerk geïnventariseerd en gewaardeerd te worden zodat een goed overzicht wordt gemaakt van het kerkinterieur en exterieur als ensemble. De verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij de ontwikkelaar of initiatiefnemer.
- In alle gevallen zorgen we ervoor dat nabestaanden de begraafplaatsen kunnen bezoeken. Een voorbeeld is de huidige situatie bij de Sint Jozefkerk;
- In de nieuwe Omgevingswet wordt erfgoed altijd in de context van het specifieke monument bekeken. Op deze manier wordt er ook naar de ontwikkelingen rondom de verschillende kerken gekeken.

Zorgen voor financiële dekking

Het zal niemand verbazen dat financiële middelen een belangrijke rol spelen; iets dat geldt voor de gemeente en het kerkbestuur. Voor het kerkbestuur kan het de aanleiding vormen om tot verkoop van onroerende goederen over te gaan. Er zijn echter ook financiële middelen nodig bij de ontwikkelingen rond herbestemming, en ook het beheer en onderhoud van de overige vastgoedportefeuille kost geld. Het is dus belangrijk om voor een goede financiële dekking te zorgen bij de verschillende keuzes die worden gemaakt. Houd daarbij de volgende aanbevelingen in de gaten:

- Door in gesprek te blijven met de verschillende kerkbesturen zorgen we ervoor dat de gemeente in een vroeg stadium is aangehaakt en zo mogelijke problemen in de financiële huishouding kan signaleren. Samen met de kerkbesturen verkennen we de verschillende mogelijkheden;
- Bij het actualiseren van ons erfgoedbeleid pleiten we ervoor dat er een tegemoetkoming voor de instandhouding van het religieus erfgoed dat nog in beheer is bij de kerkbesturen komt;
- Op het gebied van subsidiëring en sponsoring adviseren we de kerkbesturen waar mogelijk.

Bewoners blijven betrekken

Eigenlijk zijn alle partijen het erover eens: het betrekken van bewoners van de verschillende kernen is van belang op het moment dat er sprake is van een (aanstaande) herbestemming. Het initiatief voor het betrekken van bewoners ligt bij de ontwikkelaar of initiatiefnemer, en geschiedt in samenwerking met de gemeente. Op deze manier creëer je draagvlak voor de te nemen besluiten rond de invulling van de herbestemming. Let daarop op de volgende zaken:

- In een vroeg stadium betrekken we inwoners bij de plannen rond specifieke kerkgebouwen. Zo is er met name in De Moer een actieve gemeenschap met levendige ideeën over een eventuele herbestemming;
- We zorgen er samen met het kerkbestuur voor dat de bewoners kunnen meedenken over de eventuele herbestemming van de kerkelijke monumenten;
- We maken met het parochiebestuur afspraken over de manier waarop omwonenden op een laagdrempelige en constructieve manier kunnen meepraten over ontwikkelingen rond specifieke kerken binnen de gemeente Loon op Zand.

12 Bibliografie

15th ICOMOS General Assembly and International Symposium. (2005). *Monuments and sites in their setting - Conserving cultural heritage in changing towns and landscapes.* Xi'an, China.

Brabants Erfgoed. (2022). *Het rijke Roomsche leven*. Opgehaald van Brabants Erfgoed: https://www.brabantserfgoed.nl/page/3880/het-rijke-roomsche-leven

CBS. (2015, Mei). *Religie en kerkbezoek naar gemeente 2010-2041*. Opgehaald van CBS: https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2015/20/religie-en-kerkbezoek-naar-gemeente-2010-2014

CBS. (2022, December 22). *Bijna 6 op de 10 Nederlanders behoren niet tot religieuze groep*. Opgehaald van CBS: https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/51/bijna-6-op-de-10-nederlanders-behoren-niet-tot-religieuze-groep

CBS. (2023, april 25). *CBS in uw Buurt*. Opgehaald van CBS.nl: cbsinuwbuurt.nl

Daru-Schoeman, D. (1991). *Cultuurhistorische inventarisatie Noord-Brabant: Gemeente Loon op Zand.* Den Bosch: Provincie Noord-Brabant.

Deville, T. (2009). *Bureauonderzoek en verkennend booronderzoek. Kloosterstraat te Loon op Zand.* Arnhem: Synthegra.

Grootswagers, K. (2005). *Uit de schaduw van het verleden.* Kaatsheuvel.

Grootswagers, K. (2023). *Historie Kerken, Kloosters en Kapellen.*

Heemkundekring de Ketsheuvel. (2022). *Geschiedenis*. Opgehaald van Heemkundekring de Ketsheuvel: https://www.deketsheuvel.nl/geschiedenis

Heemkundekring Loon op 't Sandt. (1979). *Geschiedenis van Eeuwen: de kerk van Sint Jan te Loon op Zand.* Loon op Zand.

Heemkundekring Loon op 't Sandt. (sd). *Korte historie en rondleiding St. Jans Onthoofding te Loon op zand.*

Heemkundekring Loon op ‘t Sandt. (2014) *De historische canon van de gemeente Loon op Zand.*

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap . (2016). *Wet van 9 december 2015, houdende bundeling en aanpassing van regels op het terrein van cultureel erfgoed.* Den Haag.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. (2021). *Kerkenvisie: feiten en inzichten.* Amersfoort: RCE.

Toorians, L. Joodse begraafplaats Kaatsheuvel_pdf

Van den Bos, P. (2012). *Inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven. De Hooivork II, De Moer* . Noordwijk: IDDS Archeologie.

Verschuuren, B. W. (2010). *Sacred Natural Sites: conserving nature & culture.* London: UNESCO .

VVV Kaatsheuvel. (sd). *Geschiedenis van Kaatsheuvel* . Opgehaald van VVV: https://web.archive.org/web/20180730235124/https://www.vvvkaatsheuvel.nl/nl/geschiedenis

Bijlage A: Gebouwenpaspoorten

Hersteld Hervormde Kerk

Figuur 2. Herstel Hervormde Kerk Kaatsheuvel (foto: Arcadis 2022).

Object	Hersteld Hervormde Kerk
Adres	Zuidhollandsedijk 63 5171 TK Kaatsheuvel
Kadastrale aanduiding	P 36
Architect	Onbekend
Bouwjaar	1804
Oppervlakte perceel	13,120 m²
Bijbehorende gebouwen	Kerkhof en eenvoudig lijkhuisje
Status	Gemeentelijk monument
Datum aanwijzing	22 juni 1999
Monumentnummer	21
Bouwhistorisch onderzoek	Niet beschikbaar
Inventaris interieur	Niet beschikbaar
Rapport monumentenwacht	Niet beschikbaar
Religie	Hersteld Hervormd
Bestemmingsplan	Buitengebied Geconsolideerd (2018): gebiedsaanduiding maatschappelijk, nadere aanduiding ‘religie’.
Archeologische verwachting	Volgens de gemeentelijke archeologische beleidskaart (2016) zijn er op het perceel geen archeologische waarden te verwachten.

Achtergrond
Deze zaalkerk is gebouwd in opdracht van de Nederlands Hervormde Kerk aan het begin van de 19e eeuw. Na de Samen op Weg-fusie van 2004 kwam de kerk in handen van de PKN Nederland. Sindsdien heeft de Hersteld Hervormde Gemeente het perceel en de bijhorende gebouwen in erfpacht.

Redengevende omschrijving
Dit is een relatief eenvoudige zaalkerk uit 1804, met rondboogvensters en een houten toren in het midden op het dak. De voorgevel met ingang is in een later jaar vernieuwd.

De binnenkant laat zich kenmerken door een gekoofd en gestukt plafond. Van de oorspronkelijk inrichting is weinig bewaard gebleven. Het neo-barokorgel is van P.J. Adema en stamt uit 1885.

Details:
- Bouwstijl: Neoclassicisme;
- Zijgevels zijn van origineel handvormbaksteen; de voorgevel is van machinaal baksteen uit de tweede helft van de 20e eeuw;

- Zadeldak met Romaanse pannen;
- Centraal geplaatste klokkentoren met vergulde windvaan;
- Rondboogvensters met eenvoudige tracering;

Vanuit historisch, maatschappelijk en erfgoedkundig oogpunt wordt er aangeraden om de kerk en de bijbehorende gebouwen en gronden te beschouwen als een ensemble en als zodanig te behandelen – ook bij eventuele herbestemmingen.

Bijzonderheden:
- Gevelsteen boven entree: eerstesteenlegging 1804.
- Op het terrein van de kerk bevindt zich een oorlogsgraf van de Commonwealth.

R.K. Kerk Sint Jans’ Onthoofding

Figuur 3. R.K.-kerk Sint-Jans’ Onthoofding Loon op Zand (foto: Arcadis, 2022).

Object	Sint Jans Onthoofdingkerk
Adres	Kerkstraat 21 5175 BA Loon op Zand
Kadastrale aanduiding	N 1612

Architect	Oorspronkelijke architect onbekend (uitbreiding in 1929 door H.W. Valk)
Bouwjaar	1394 (Volgens de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed). 1929 (gerestaureerd en vergroot)
Oppervlakte perceel	6,762 m²
Bijbehorende gebouwen	Pastorie, begraafplaats
Status	Rijksmonument (geen sprake van monumentaal complex)
Datum aanwijzing	26 maart 1970
Monumentnummer	26169
Bouwhistorisch onderzoek	Niet beschikbaar
Inventaris interieur	Niet beschikbaar
Rapport monumentenwacht	NB0349 (kerk), NB1580 (pastorie)
Religie	Rooms-Katholiek
Bestemmingsplan	Hier geldt de Parapluherziening Loon op Zand (2019). Onder het bestemmingsplan Kom Loon op Zand (2011) heeft de kerk de enkelbestemming Maatschappelijk en de functieaanduiding religie.
Archeologische verwachting	Loon op Zand is als historische dorpskern van archeologische waarde. De vigerende vrijstellingswaarden zijn 100 m² in oppervlak en 30 cm gronddiepte.

Achtergrond
Volgens de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is de kerk in 1394 voltooid, en in de periode erna zouden er nog verschillende tijdslagen aan het gebouw worden toegevoegd.

Vanaf de Reformatie was de kerk in protestantse handen. In de 19e eeuw namen de katholieken de kerk weer in gebruik. In de 20e eeuw zijn twee dwarsbeuken aan het gebouw toegevoegd.

Redengevende omschrijving

- De gotische kruisbasiliek is gesticht in de middeleeuwen en in de moderne tijd gewijzigd en vergroot. Het bestaat uit een driebeukig schip met dwarspand uit de tweede helft van de 15e eeuw. Verder vindt men er een smaller en lager driezijdig (gesloten) koor uit omstreeks 1400. De toren stamt uit 1450 en bestaat uit baksteen met lagen natuursteen en is versierd met spaarvelden en traceerwerk. De kerk is omgeven door moderne aanbouwen.
- Het tweeklavierse orgel stamt uit 1941 en is vervaardigd door de firma Vermeulen uit Weert. Het orgel is in 1981 gerestaureerd. Van het orgel is alleen het 17e en 18e eeuwse pijpwerk van monumentale waarde.

Vanuit historisch, maatschappelijk en erfgoedkundig oogpunt wordt er aangeraden om de kerk en de bijbehorende gebouwen en gronden te beschouwen als een ensemble en als zodanig te behandelen – ook bij eventuele herbestemmingen.

Bijzonderheden:
Op het kerkhof bevindt zich de grafkelder van de adellijke familie Verheyen, opgericht in 1898. De grafkelder is van groot cultuurhistorisch belang van de regio, maar maakt geen deel uit van het monumentaal complex zoals is vastgesteld door de RCE.

R.K.-kerk Heilige Joachim

Figuur 4. R.K.-kerk Heilige Joachim in De Moer (foto: Arcadis, 2022).

Object	Sint Joachimkerk
Adres	Middelstraat 26 5176 NJ De Moer

Kadastrale aanduiding	Q 672
Architect	C.F. van Hoof
Bouwjaar	1902
Oppervlakte perceel	2,532 m²
Bijbehorende gebouwen	Pastorie, kerkhof
Status	Rijksmonument
Datum aanwijzing	24 juni 2002
Monumentnummer	524407
Monumentcomplex 524405	Kerk, pastorie en pastorie
Bouwhistorisch onderzoek	Niet beschikbaar
Inventaris interieur	Niet beschikbaar
Rapport monumentenwacht	NB1066
Religie	Rooms-Katholiek
Bestemmingsplan	In De Moer geldt de Parapluherziening Loon op Zand (2019). In de beheersverordening De Moer (2013) heeft dit kerkelijke complex een religieuze en maatschappelijke bestemming.
Archeologische verwachting	De Moer is als historische dorpskern van archeologische waarde. De vigerende vrijstellingswaarden zijn 100 m² in oppervlak en 30 cm gronddiepte.

Achtergrond
De Sint Joachimkerk werd gebouwd in een neogotische stijl en verving een houten noodkerk uit 1894. In dat jaar werd De Moer een zelfstandige parochie. In 2012 is de parochie samengevoegd met de parochies van Loon op Zand en Kaatsheuvel.

Redengevende omschrijving

- De gevels zijn opgetrokken uit machinale baksteen, voorzien van steunberen met betegelde afzaten. De kerk heeft een rechthoekige plattegrond, met links een polygonaal traptorentje met getoogde ramen. De zijbeuk en lichtbeuk bezitten dubbele spitsboogvensters. Tussen het transept en het schip bevinden zich bredere en hogere kapelachtige uitbouwen.
- De pastorie werd al in 1895 gebouwd. Het tweelaagse pand heeft een rechthoekige plattegrond. De gevels zijn opgetrokken uit machinale baksteen. De vereenvoudigde voordeur is in een portiek geplaatst. In de portiek bevindt zich een hardstenen gevelsteen. Verder wordt het pand gekenmerkt door een hardstenen plint, segmentbogen met diamantkoppen en schuifvensters.
- Het complex is van algemeen cultuur-historisch belang. Zij is een voorbeeld van een geestelijke en bestuurlijke ontwikkeling, met name van de stichting van nieuwe katholieke kerkdorpen in Midden-Brabant. Het gebouw heeft een ensemblewaarde (zie complex) vanwege de situering, verbonden met de ontwikkeling van het kerkdorp De Moer.

Vanuit historisch, maatschappelijk en erfgoedkundig oogpunt wordt er aangeraden om de kerk en de bijbehorende gebouwen en gronden te beschouwen als een ensemble en als zodanig te behandelen – ook bij eventuele herbestemmingen.

R.K.-kerk HH. Martelaren van Gorcum

Figuur 5. R.K.-kerk HH. Martelaren van Gorcum te Kaatsheuvel (foto: Arcadis, 2022).

Object	H.H. Martelaren van Gorcumkerk
Adres	Erasstraat 8 5171 VH Kaatsheuvel
Kadastrale aanduiding	H 5.473
Architect	P. Stornebrink
Bouwjaar	1893-1895
Oppervlakte perceel	16,258 m²
Bijbehorende gebouwen	Kerkhof met centraal gelegen kerkhofkapel, grafmonument, pastorie, een eenlaagse tussenruimte, voormalig klooster
Status	Rijksmonument
Datum aanwijzing	24 juni 2002

Monumentnummer	524400
Monumentaal complex (524399)	Neoromaanse kerk (524400), pastorie (inclusief tussenruimte, 524401) en kerkhofkapel (525703)
Bouwhistorisch onderzoek	Indien beschikbaar
Inventaris interieur	Indien beschikbaar
Rapport monumentenwacht	Is beschikbaar voor het kerkhof NB0351
Religie	Rooms-Katholieke kerk
Bestemmingsplan	-Beheersverordening woongebieden Kaatsheuvel, bestemming Maatschappelijk, nadere aanduiding 'religie'
Archeologische verwachting	Dit is een gebied van archeologische waarde i.v.m. historische bebouwing. Hier geldt een maximaal verstoringsoppervlak van 100 m² en diepte van 30 cm.

Achtergrond
De kerk werd als hulpkerk voor de parochie Kaatsheuvel gebouwd omdat de kerk aan de Hoofdstraat te klein geworden was. Nadat enkele ontwerpen waren afgewezen door de Pastoor, begon de bouw in 1894.

De kerk werd in 2006 grondig gerestaureerd en verbouwd. Hierbij werd het orgel vervangen met een exemplaar uit 1962. Het is onduidelijk of het hier om een monumentaal orgel gaat.

Redengevende omschrijving
Buitengewoon belangrijke neoromaanse kerk met dubbeltorenfront. De kerk vormt een geheel met de later gebouwde pastorie en is daarmee verbonden via een tussenruimte.

- De kerk is opgetrokken in baksteen met enkele natuurstenen dierdelen, bestaat uit een achthoekige koepelruimte en een driebeukig schip met een dubbeltorengevel.
- De achthoekige koepel heeft transeptachtig aandoende eindwanden voorzien van twee uit een vierkant opgaande achthoekige torentjes die een breed rondboograam flankeren dat bestaat uit twee gedeelde rondboogramen en een rozet. De glaskoepel op het platte gedeelte van de afdekking van de koepelruimte is verdwenen.
- Het interieur maakt door de breedte van het gebouw een centraliserende indruk – wat voor de bouwtijd tamelijk uitzonderlijk is. De muren zijn recentelijk ontdaan van de schilderingen en wit overgeschilderd.
- Als uitdrukking van de katholieke emancipatie in de 19e eeuw heeft het object een algemeen cultuur-historisch belang. Het object is een goed voorbeeld van een neoromaanse kerk, en een typerend voorbeeld van het werk van de architect.

Vanuit historisch, maatschappelijk en erfgoedkundig oogpunt wordt er aangeraden om de kerk en de bijbehorende gebouwen en gronden te beschouwen als een ensemble en als zodanig te behandelen – ook bij eventuele herbestemmingen.

R.K.-kerk Johannes den Doper (Sint Jan)

Figuur 6. R.K.-kerk Johannes de Doper te Kaatsheuvel (foto: Arcadis. 2022).

Adres	Hoofdstraat 36 5171 DD Kaatsheuvel
Kadastrale aanduiding	L 3.247

Architect	C.F. van Hoof
Bouwjaar	1912-1913
Oppervlakte perceel	13,319 m²
Bijbehorende gebouwen	Pastorie, twee grafmonumenten, calvarieberg met kruis en corpus.
Status	Rijksmonument
Datum aanwijzing	22 april 2002
Monumentnummer	525704
Complex (524402)	Pastorie (524403), Kerk (525704), twee grafmonumenten, calvarieberg met kruis en corpus
Bouwhistorisch onderzoek	Niet beschikbaar
Inventaris interieur	Niet beschikbaar
Rapport monumentenwacht	NB0348 (kerk en pastorie)
Religie	Rooms-Katholiek
Bestemmingsplan	Hier geldt de Parapluherziening Loon op Zand (2019). Binnen het bestemmingsplan Centrum Kaatsheuvel (2013) heeft het complex de bestemmingen ‘maatschappelijk’ en ‘religie’.
Archeologische verwachting	Als historische dorpskern is Kaatsheuvel van archeologische waarde. De vrijstellingswaarden zijn 100 m² in oppervlak en 30cm gronddiepte.

Achtergrond
Deze kerk uit 1912-1913 verving de 19e eeuwse Waterstaatkerk. Tussen 2010 en 2012 is het gebouw gerestaureerd – de daken en gevels zijn hersteld en de glas-in-loodramen vernieuwd.

Redengevende omschrijving
- Deze neogotische kerk werd gebouwd aan het begin van de 20 eeuw. Het is een driebeukig kruiskerk met dubbel torenfront en dakruiter. Het schip is zes traveeën en transeptarmen van twee traveeën. Na het transept volgen twee koortraveeën met zijkapellen.
- De gevels zijn opgetrokken uit machinale baksteen met speklagen van gele baksteen, voorzien van steunberen en betegelde afzaten. De toren van vier geledingen staan aan weerskanten van het middenschip met uitgebouwd portaal. De ingang bestaan uit een driezijdig ingangsportaal. Tussen de deuren is een beeld aangebracht van de gekroonde Maria met kind.
- Het interieur wordt getypeerd door schoon metselwerk en geglazuurde baksteen. De kerk bezit een rijke neogotische inventaris. Belangrijk is het kalkstenen hoogaltaar en de kalkstenen preekstoel. In de kerk staan eikenhouten kerkbanken met sober neogotisch ornament. Oudere onderdelen zijn de koperen doopvont (ca. 1800) en de diverse heilig beelden uit de 19e eeuw. Het orgel is van firma Vollebregt en stamt uit 1854. Het is onbekend of dit een monumentaal orgel is.
- De pastorie is eveneens van de hand van C.F. Hoof. Dit gebouw wordt gekenmerkt door een hardstenen plint en dubbele baksteen druplijsten.

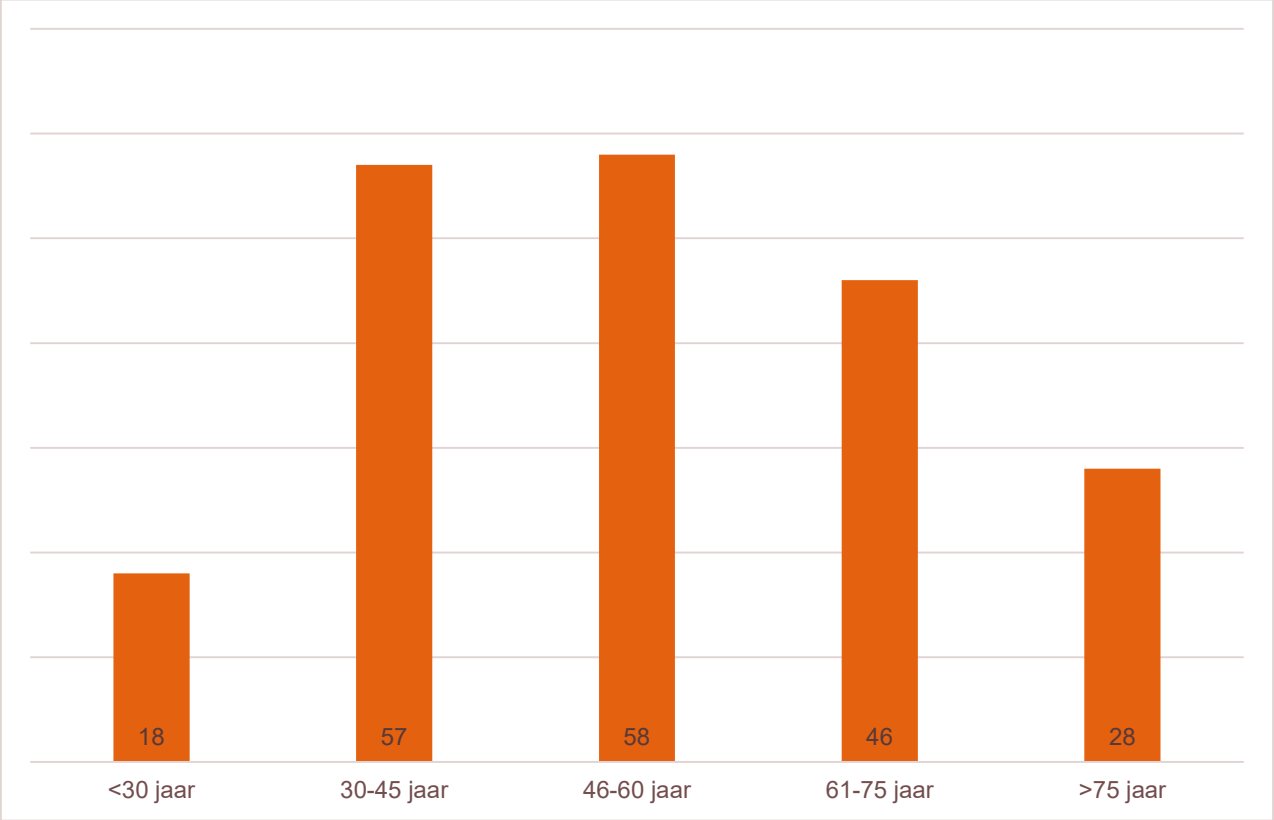
- Belangrijk zijn het grafmonument voor de familie Lombarts en het beeld van een engelbewaarder, beide stammend uit de 19e eeuw.

Het complex is van algemeen belang, en fungeert als voorbeeld van het katholicisme in Noord-Brabant. Vanuit architectuurhistorisch perspectief is het van belang als vertegenwoordiger van het neogotische werk van de architect. Het complex heeft ensemblewaarden (zie complex) vanwege de grote betekenis voor het aanzien van de gehele Langstraat en als voorbeeld van de ontwikkeling van een 19e -eeuwse kerkdorp in Zuid-Nederland.

Vanuit historisch, maatschappelijk en erfgoedkundig oogpunt wordt er aangeraden om de kerk en de bijbehorende gebouwen en gronden te beschouwen als een ensemble en als zodanig te behandelen – ook bij eventuele herbestemmingen.

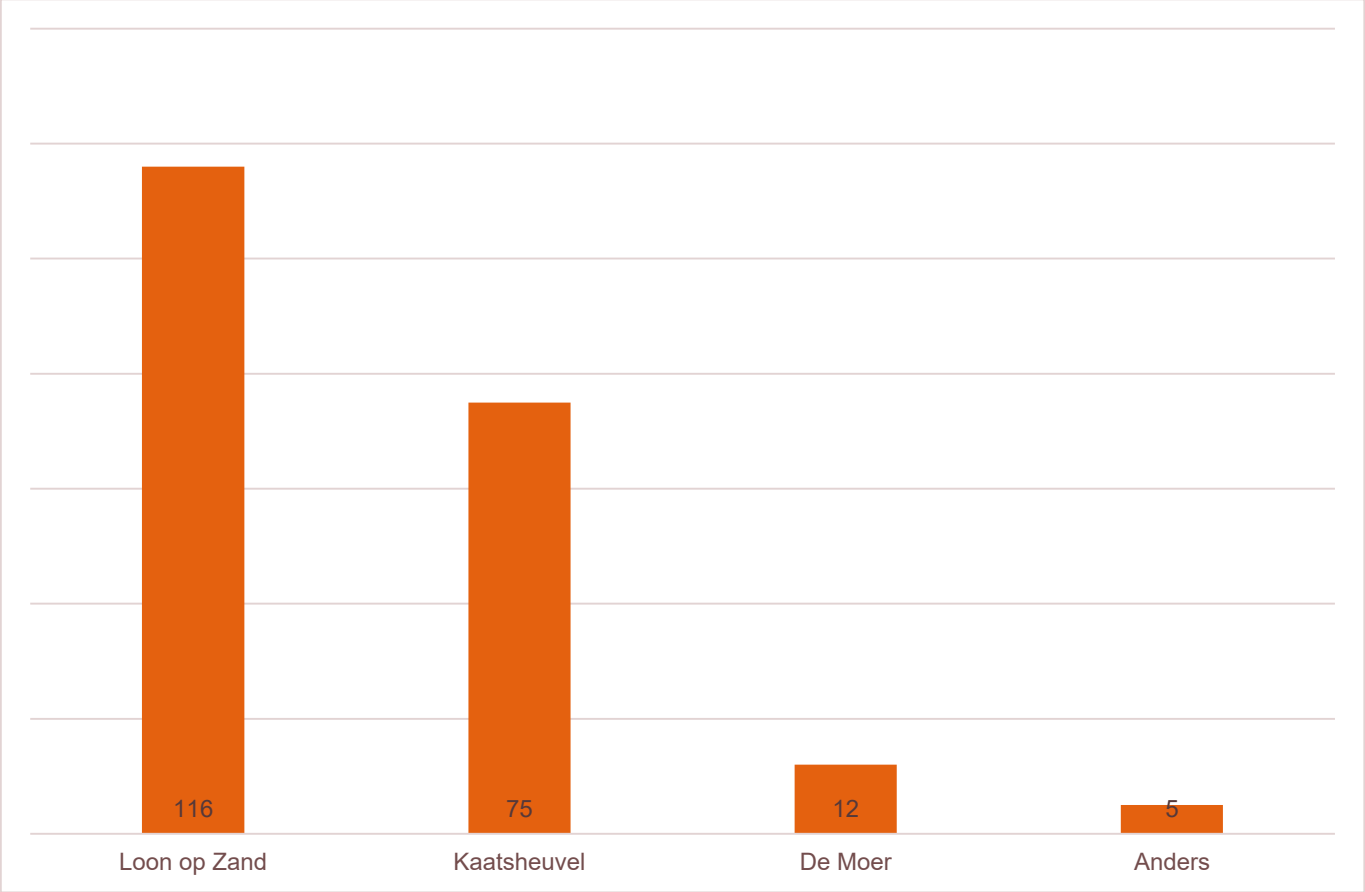
Bijlage B: Resultaten bewonersenquête

Wat is uw leeftijd?

Figuur 7: De leeftijd van de respondenten weergegeven in een staafdiagram.

Waar woont u?

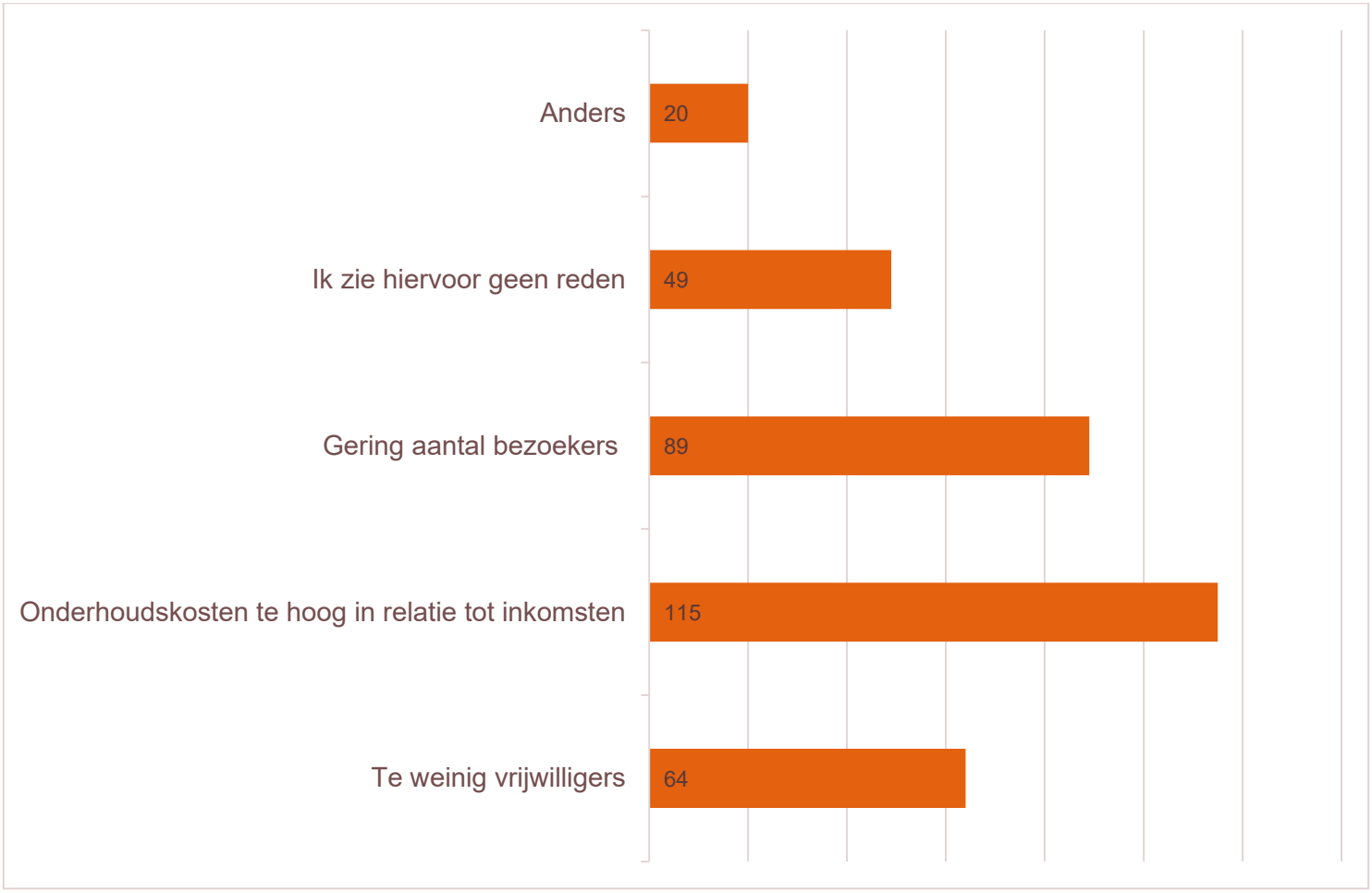
Figuur 8: De woonplaatsen van de respondenten weergegeven in een staafdiagram.

Vindt u de kerken binnen de gemeente Loon op Zand belangrijk?

Figuur 9: De antwoorden van de respondenten weergegeven in een woordenspin.

Wat zijn de belangrijke redenen om tot sluiting van een kerk over te gaan?

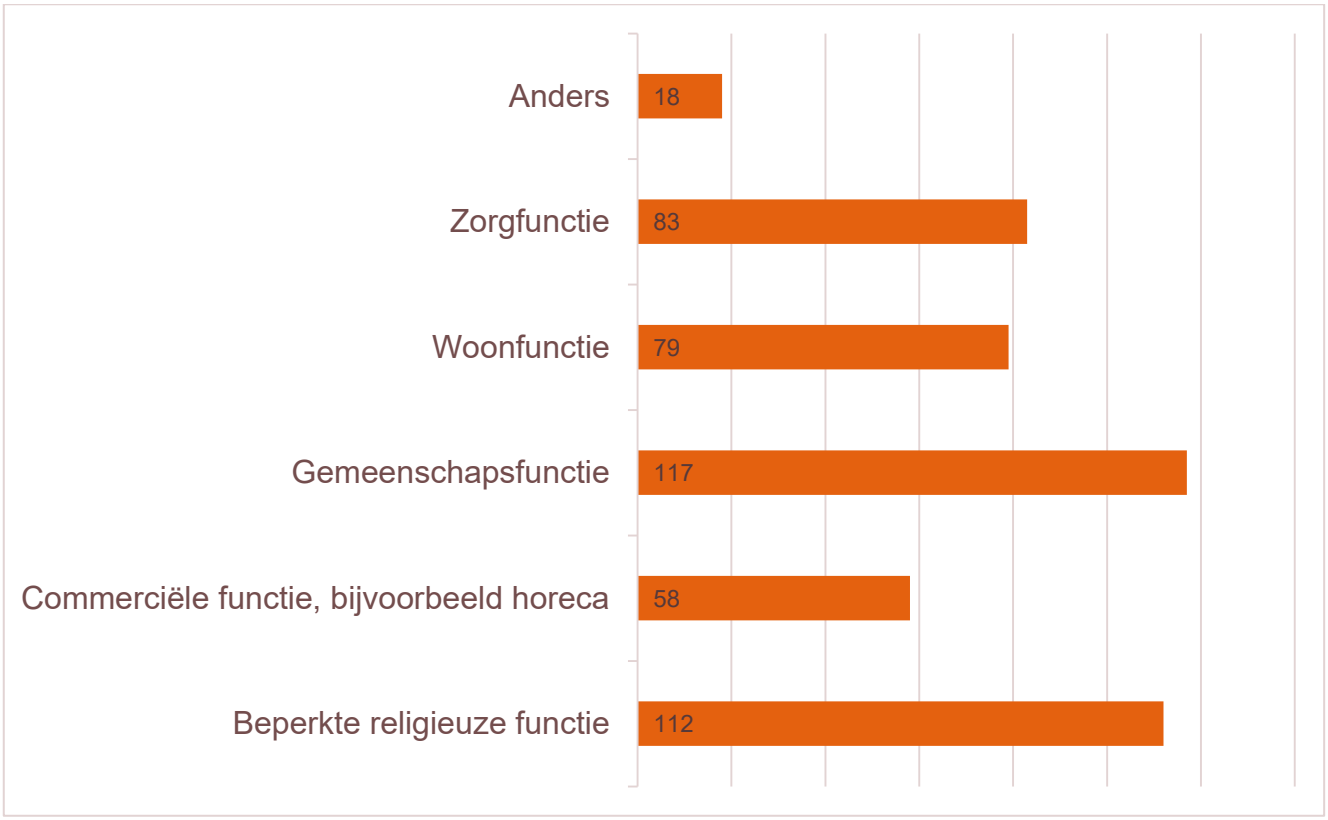
Figuur 10: De antwoorden van de respondenten weergegeven in een staafdiagram.

Als sluiting van een kerk onoverkomelijk is, wat is voor uw dan belangrijk?

Figuur 11: De antwoorden van de respondenten weergegeven in een staafdiagram.

Welke functies ziet u graag terug bij herbestemming van een kerk?

Figuur 12: De antwoorden van de respondenten weergegeven in een staafdiagram

Heeft u nog aanvullende opmerkingen?

De reacties van de respondenten waren overweldigend. In de onderstaande afbeeldingen staan de opmerkingen van de respondenten samengevat.

Figuur 13: De antwoorden van de respondenten weergegeven in een woordenspin.

Colofon

KERKENVISIE LOON OP ZAND

KLANT
Gemeente Loon op Zand

AUTEUR
Wim Sprengers en Ineke de Jongh

DATUM
5 maart 2024

STATUS
Concept

GECONTROLEERD DOOR

Ineke de Jongh
Erfgoedadviseur

Over Arcadis

Arcadis is de leidende wereldwijd opererende ontwerp- en consultancyorganisatie op het gebied van de natuurlijke en gebouwde omgeving. Wij helpen onze klanten en de maatschappij met doeltreffende, duurzame en digitale oplossingen. Wij zijn met 36.000 mensen actief die in ruim zeventig landen meer dan €4,2 miljard aan omzet genereren. Wij helpen UN-Habitat met onze mensen, die kennis en expertise leveren om de moeilijke leefomstandigheden te verbeteren in gebieden die lijden onder de gevolgen van klimaatverandering.

www.arcadis.com

Arcadis Nederland B.V.

Postbus 56825
1040 AV Amsterdam
Nederland

T +31 (0)88 4261 261

Arcadis. Improving quality of life